Průkopníci a jejich odpůrci

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

Karolinum

teologie

Průkopníci a jejich odpůrci
Světová katolická teologie 1871–1910 a evoluční vznik-stvoření člověka

Ctirad Václav Pospíšil

———

Recenzovali:
Mgr. Jan Humplík, Ph.D.
doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
www.karolinum.cz
Praha 2018
Redakce Jan Sušer
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

Tato monografie je výsledkem výzkumného projektu Grantové agentury České republiky „Teologie stvoření – výzvy přírodních věd a trinitologie", č. 16-08021S.

© Univerzita Karlova, 2018
© Ctirad Václav Pospíšil, 2018
Cover illustration © Renata Wilflingová, 2018
ISBN 978-80-246-4051-8
ISBN 978-80-246-4063-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD: PŘEDPOKLADY A VÝCHODISKA VYŠETŘOVÁNÍ TAKŘKA DETEKTIVNÍHO A INTELEKTUÁLNÍHO ZÁPASU NA DVOU FRONTÁCH /13
Hlavní záměr našeho projektu i této monografie /13
Východiska našeho výzkumu, stav zkoumané problematiky a postup při vzniku této monografie. Poukazy na oblast evangelické a pravoslavné teologie /17
Předběžný nástin našeho postoje k problematice transformismu a evoluce /22
Uspořádání kapitol této knihy a chronologické vymezení zkoumaného období /25
Existenciální i teologická relevance nastoleného tématu, odůvodnění dedikace knihy světlé památce T. G. Masaryka /26

1. NEJNOVĚJŠÍ PŘÍNOSY OSTATNÍCH VĚD ZABÝVAJÍCÍCH SE ANTROPOGENEZÍ A TEOLOGIE /30
Světonázorová neutralita dvou významných současných českých monografií o vzniku člověka /32
Základní zájem teologie v oblasti ostatních věd zabývajících se antropogenezí /34
Přínosy paleoantropologie, paleogenetiky a paleokulturologie zejména s ohledem na problematiku demarkační linie mezi živočichem a člověkem /37
Teologické hledání demarkační čáry mezi lidmi a ještě ne zcela lidmi /50

2. KLÍČOVÁ POSTAVA ST. GEORGE J. MIVARTA, ANGLICKÉHO EVOLUCIONISTY A KATOLICKÉHO OPONENTA CH. DARWINA (1871) /55
Život a dílo /57
Mivartovy kontroverze /60
Odborná kritika Darwinových pozic /65
Originální podoba Mivartovy teze /68
Souhrnné hodnocení /72

3. WALLACEOVA-BRAUNOVA TEZE (1872) A PRVNÍ ČEŠTÍ PRŮKOPNÍCI TRANSFORMISTICKY POJÍMANÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA: LADISLAV JOSEF ČELAKOVSKÝ (1877), FRANTIŠEK MAREŠ (1891) A TI DALŠÍ /75

Wallaceova-Braunova teze a první český průkopník evolučního vzniku-stvoření člověka Ladislav Josef Čelakovský /77
Oscilace mezi hegelianistickým imanentismem a kantovskou etikou, která implikuje transcendenci, v díle L. J. Čelakovského /83
František Mareš (1891), český zastánce Mivartovy teze /85
Dílčí hodnocení: Střední myšlenkový proud a další otevírání se české katolické teologie recepci transformistického způsobu vzniku-stvoření člověka /88

4. JOSEPH KNABENBAUER, S. J., ODPŮRCE I PRŮKOPNÍK TRANSFORMAČNÍHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA (1877) /91
Německo 19. století – země zaslíbená darwinismu /92
Základní informace o J. Knabenbauerovi, S. J. /96
Knabenbauerova studie o evoluci z roku 1877 /98
Souhrnné hodnocení /105

5. PRVNÍ OTEVŘENÝ ZASTÁNCE TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ LIDSKÉHO TĚLA, ITALSKÝ TEOLOG A HISTORIK RAFFAELLO CAVERNI (1877) /107
Darwinismus v Itálii 19. století /108
Životní osudy R. Caverniho, jeho spisy a kontroverze o Galilea /110
Průběh a důvody odsouzení Caverniho díla z roku 1878 /112
Analýza Caverniho monografie *De' nuovi studi della filosofia. Discorsi a un giovane studente* /116
Souhrnné hodnocení /124

6. ODPŮRCI A POZDNÍ ZASTÁNCI TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA NA STRÁNKÁCH PERIODIKA LA CIVILTÀ CATTOLICA V OBDOBÍ LET 1850–1980 /125
Základní informace o LCC /125
LCC jako „vlajková loď" odpůrců evolučního vzniku-stvoření člověka a proměna uvedeného postoje ve 40. letech 20. století /127
Souhrnné hodnocení /136

7. VYHRANĚNÝ ODPŮRCE TRANSFORMISMU PIETRO CATERINI, S. J. (1884) /138
Život a dílo P. Cateriniho /138
Analýza Cateriniho knihy o transformistické verzi vzniku člověka z roku 1884 /139
Úvod a první část věnovaná kritice transformismu na poli přírodních věd /140
Problematika evoluce z filosofického hlediska /147
Problematika evolučního vzniku člověka z teologického hlediska /153
Závěrečné shrnutí: mezi „naturalismem" a „angelismem" /156

8. FRANÇOIS MARIA DALMACE LEROY, O. P. – PRŮKOPNÍK MOŽNOSTI KATOLICKÉ RECEPCE TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ LIDSKÉHO TĚLA (1887 A 1891) /157
Francouzská věda a paleoantropologie nepříliš nakloněné idejím Ch. Darwina (1859–1910) /158
Životní cesta a dílo F. M. D. Leroye /162
Hlavní události průběhu vyšetřování a profilace názorových skupin ve věci křesťanské recepce transformismu, zejména pak evolučního vzniku-stvoření lidského těla /164
Analýza monografie *L'Évolution restreinte aux espèces organiques,* Paris – Lyon: Delhomme et Briguet, 1891 /169
Předmětná monografie jako výraz otevřeného tomismu francouzských dominikánů v 80. a 90. letech 19. století /170
Celková struktura předmětné monografie /171
Leroyova teze o (ne)možnosti evolučního vzniku-stvoření lidského těla /173
Souhrnné hodnocení: aktualita Leroyova upřesnění Mivartovy teze /176

9. VELMI VÝZNAMNÝ PRŮKOPNÍK TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ LIDSKÉHO TĚLA, ŠPANĚLSKÝ KARDINÁL ZEFERINO GONZÁLEZ Y DÍAZ TUÑÓN, O. P. (1891) /178
Základní informace o španělském darwinismu a antidarwinismu v letech 1850–1910 /178
Dramatické osudy a tematicky bohaté dílo filosofa, biskupa a kardinála Zeferina Gonzáleze, O. P. /181
Analýza vybraných pasáží díla *La Biblia y la Ciencia* z roku 1891 /186
Analýza vybraných partií z prvního svazku díla /187
Analýza vybraných partií z druhého svazku díla /192
Souhrnné hodnocení /196

10. ITALSKÝ LITERÁT A HLASATEL SPIRITUÁLNÍHO A ESTETICKÉHO EVOLUCIONISMU – ANTONIO FOGAZZARO (1893) /198
Životní osudy a dílo A. Fogazzara na pozadí situace v tehdejší Itálii /198
Mezi Rosminim a Teilhardem – Fogazzarova spiritualistická koncepce evolučního stvoření /201
Souhrnné hodnocení /204

11. KONSTANTIN HASERT (1893?) – RAKOUSKÝ PRŮKOPNÍK A VÁHAVEC VE VĚCI TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA /206
Základní údaje o Hasertově životě a díle /207
Mezidruhová transformace a vznik-stvoření člověka v monografii *Antworten der Natur* z roku 1893 (1905) /210
Evoluce a vznik-stvoření člověka v monografii *Der Mensch* z roku 1907 /213
Souhrnné hodnocení /217

12. PROMĚNA POSTOJE K PROBLEMATICE TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA V DÍLE ŠPIČKOVÉHO NĚMECKÉHO BIBLISTY FRANZE VON HUMMELAUERA, S. J. (1895) /219
Základní údaje o životě a díle F. von Hummelauera /219
Problematika přírodních věd ve spisu *Der biblische Schöpfungsbericht* z roku 1877 /221
Problematika přírodních věd a zejména transformistického vzniku-stvoření člověka ve spisu *Commentarius in Genesim* z roku 1895 /223
Problematika přírodních věd ve spisu *Nochmal der biblische Schöpfungsbericht* z roku 1898 /228
Souhrnné hodnocení /231

13. AMERICKÝ TEOLOG JOHN AUGUSTINE ZAHM JAKO ZANÍCENÝ OBHÁJCE MIVARTOVY TEZE (1896) /233
Stručná informace o Zahmově životním příběhu /234
Zahmovy spisy o evoluci, zrod a průběh jeho kauzy /235
Analýza problematiky transformistického vzniku-stvoření v Zahmově knize *Evolution and Dogma* z roku 1896 /237
Základní rysy Zahmova postoje k evoluci a jeho přesvědčovací strategie /238
Mivartova teze může podle Zahma najít oporu u Augustina a Tomáše /240
Zahm a Mivart, Zahm a ostatní předchozí průkopníci /245
Souhrnné hodnocení /248

14. CESTA ANGLICKÉHO BENEDIKTINA A BISKUPA JOHNA CUTHBERTA HEDLEYHO, O. S. B., K PŘIJETÍ MOŽNOSTI TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA (1898). REAKCE NA MIVARTA A ZAHMA /250
Základní údaje o životě a díle Johna Cuthberta Hedleyho /252
Hedleyho reakce na Darwina (1871) a Mivarta z let 1871, 1872, 1887 /254
Evoluce a křesťanství – reakce na Darwina (1871) /255
Reakce na Mivarta (1871) /257
Druhá reakce na Mivarta a jeho obrana proti Huxleymu (1872) /260
Hedleyho polemika s Mivartem o kompetence vědních disciplín a církevní autority (80. léta 19. století) /262
Hedleyho odstíněný postoj k Zahmovým názorům (1898) /268
Kritika Hedleyho ze strany periodika *La Civiltà Cattolica* /272
Souhrnné hodnocení /276

15. JASNOZŘIVÝ A VE SVÉ DOBĚ NEPOCHOPENÝ CREMONSKÝ BISKUP GEREMIA BONOMELLI – STOUPENEC NÁZORŮ J. A. ZAHMA (1898) /278
Životní pouť a dílo cremonského biskupa G. Bonomelliho /278
Problematika transformistického vzniku-stvoření člověka v *Seguiamo la ragione* /282
Autorův záměr, celkové rozvržení spisu /282
Problematika vzniku-stvoření člověka v osmé konferenci /285

Příloha k prvnímu vydání z roku 1898 /287
Souhrnné hodnocení /290

16. ŠPANĚLSKÝ PŘÍRODOVĚDEC A TEOLOG JUAN T. GONZÁLEZ DE ARINTERO, O. P., OBHÁJCE TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA (1898) /292
Životní cesta a dílo teologa, přírodovědce a mystika Juana T. Gonzáleze de Arintero /292
Řešení problému mezidruhové transformace a zejména transformistického vzniku-stvoření člověka v díle Juana T. Gonzáleze de Arintero /295
Transformistický způsob stvoření druhů a člověka v díle La Evolución y la Filosofía Cristiana, I /295
Problematika transformistického vzniku-stvoření člověka v ostatních needitovaných i publikovaných spisech Juana Gonzáleze de Arintero /306
Souhrnné hodnocení /307

17. FRANCOUZSKÝ BIBLISTA V AMERICKÝCH SLUŽBÁCH: FRANCIS ERNEST GIGOT A NEROZPORNOST MIVARTOVY TEZE S VÝPOVĚDÍ KNIHY GENESIS (1901) /310
Základní údaje o životě a díle Francise Ernesta Gigota /311
Stvoření člověka v Gigotově speciálním úvodu do historických knih Starého zákona z roku 1901 /312
Souhrnné hodnocení /316

EXKURS: Biblická zpráva o stvoření člověka jako velká metafora podle Augustinova spisu *De Genesi ad litteram (DeGL)* /318

18. ERICH WASMANN, S. J., A TRANSFORMISTICKÁ KONCEPCE VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA (1903) /326
Stručné pojednání o životě a vědeckém působení Ericha Wasmanna /328
Wasmannovo přírodovědecké dílo a jeho světonázorové diskuse /330
Wasmannova přímá konfrontace s Haeckelem /336
Pamětihodné berlínské klání /336
Wasmannova kniha o Haeckelově kulturní práci /338
Monografie o Haeckelově monismu /338
Wasmannův postoj k možnosti transformistického vzniku-stvoření člověka /339
Wasmannova studie o možnosti rozšíření descendenční teorie i na člověka (1903) /340
Pojednání o lidské a zvířecí duši /342
Souhrnné hodnocení /343

19. NORBERT PETERS – SVĚDEK OTEVŘENOSTI NĚMECKÉ BIBLISTIKY TRANSFORMISTICKÉMU VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA (1906, 1907) /345

Základní údaje o osobě a díle Norberta Peterse /346
Analýza spisu *Glauben und Wissen im ersten biblischen Schöpfungsbericht* /347
Citovaní a opomenutí či „zamlčení" průkopníci hypotetické recepce Mivartovy teze ze strany katolické teologie z období 1870–1906 /348
Intence autora a celkový situační kontext vzniku analyzovaného díla /349
Problematika poměru biblické zprávy o stvoření k moderní vědě, zejména k hypotéze transformistického, descendenčního vzniku-stvoření člověka /351
Souhrnné hodnocení /355

20. JOHANN BAPTIST GÖTTSBERGER – SVĚDEK ZÁSADNÍCH PROMĚN POSTOJE KATOLICKÉ TEOLOGIE K TEORII TRANSFORMISTICKÉHO VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA. EVOLUČNÍ VZNIK-STVOŘENÍ LIDSKÉ PSYCHIKY? (1910) /356
Základní údaje o autorově životě a díle /356
Analýza spisu *Adam und Eva* /357
Základní informace o předmětné monografii /357
Zrozený z prachu a otázka transformistického vzniku-stvoření nejen lidského těla, ale také lidské psychiky /359
Stvoření Evy jako Adamova protějšku a problematika pravdivostní vypovídací hodnoty biblických zpráv o stvoření /368
Souhrnné hodnocení /369

21. MEZI MIVARTEM A TEILHARDEM. PŘÍPAD BELGICKÉHO TEOLOGA A GEOLOGA HENRYHO DE DORLODOTA (1921) /371
Životní a vědecká cesta H. de Dorlodota a jeho vyšetřování Papežskou biblickou komisí /372
Stručná analýza spisu *L'Origine de l'homme*, s. 101–195 /379
Souhrnné hodnocení /386

Závěr: Spletitý příběh o jasnozřivosti, odvaze a úžasném dědictví /388
Četné vědecké objevy a přínosy nabízené v této monografii /388
Nástin hlavních charakteristik velkého dramatu recepce evolučního vzniku-stvoření člověka ze strany katolické církve a výzva k jeho definitivnímu vyústění /392
Limitovaná platnost principu „*Roma locuta – causa finita*" a odpovědnost teologa za intelektuální důstojnost víry /395
Naše dědičné právo na křesťanskou-teistickou interpretaci přínosů evoluční přírodovědy v otázce vzniku-stvoření člověka /398

Bibliografie /401
Summary /424
Rejstřík /428

De cetero, fratres, quaecumque sunt vera…,
quaecumque sunt iusta, haec cogitate.
List apoštola Pavla Filipským 4,8

Je-li Ježíš naším učitelem v oblasti náboženství,
nevzdáváme se proto Koperníka, Galilea a Newtona.

Srov. T. G. Masaryk: *Rusko a Evropa*, III,
Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 304.

Věnováno světlé památce
ctitele Boha i muže vědy
Tomáše G. Masaryka

ÚVOD: PŘEDPOKLADY A VÝCHODISKA VYŠETŘOVÁNÍ TAKŘKA DETEKTIVNÍHO A INTELEKTUÁLNÍHO ZÁPASU NA DVOU FRONTÁCH

Objevování katolických průkopníků recepce nejprve hypotézy a následně teorie evolučního vzniku člověka a jeho interpretační harmonizace s vírou v Boha stvořitele v období vymezeném v titulu této práce jsme bez nadsázky prožívali jako dobrodružné a často překvapující pátrání, z něhož nyní skládáme účty. Má-li čtenář následujících stránek nejen porozumět, ale také mít účast na tom, co jsme prožívali my sami, je třeba mu nejprve objasnit hlavní pohnutku, která nás k celému tomuto podniku vedla. Mělo by být evidentní, že předběžné vymezení našeho výzkumu staví na naší dřívější badatelské práci, a proto v druhém bodu tohoto úvodu představíme východiska nynějšího počinu i to, jak tato monografie vznikala. Ve třetím oddílu musíme vzhledem k moha nejasnostem, na něž relativně často narážíme, objasnit náš vlastní postoj k problematice transformismu a evoluce. Následně nastíníme rozčlenění jednotlivých kapitol a také předložíme kritérium, podle kterého jsou řazeny. Konečně v posledním oddílu připomeneme existenciální relevanci tématu evolučního vzniku-stvoření člověka a upozorníme na specifická teologická témata, jichž se dotýká. Sluší se také ospravedlnit to, proč jsme nynější dílo dedikovali světlé památce T. G. Masaryka. Snad je ještě vhodné podotknout, že na předešlé straně námi poněkud přeformulovaný Masarykův výrok o Ježíšovi jako našem učiteli v oblasti náboženství, kvůli čemuž se nezříkáme Koperníka, Galilea a Newtona, byl vysloven jako vyjádření jeho vlastního kritického odstupu od Tolstého negativního hodnocení vědy.

Hlavní záměr našeho projektu i této monografie

Hlavní výzvou, která vyprovokovala celý tento výzkumný projekt, jehož trvání překračuje o minimálně čtyři roky dobu vymezenou probíhajícím grantovým úkolem, bylo bohužel dodnes se v odborné literatuře nejrůznějšího druhu objevující velmi zjednodušené klišé, hodnotící katolické teology 19. století

a prvních desetiletí století minulého jako zatvrzelé odpůrce přírodních věd a zejména paleoantropologických objevů. V Čechách a na Moravě jsou tato ve skutečnosti ničím nepodložená hodnocení přítomna také kvůli dobám rudé totality, kdy jediným povinným „vědeckým" světovým názorem byl ten ateistický a materialistický.

Ten, kdo se alespoň rámcově vyzná ve filosofii vědy a hermeneutice, dobře ví, že ateismus a materialismus jsou filosofické, světonázorové postoje, které přírodní věda nemůže ani potvrzovat, ani vyvracet. Obdobné je to pochopitelně i s teistickým názorem, který se projevuje v křesťanství, judaismu a islámu, protože vyznavači všech těchto monoteistických náboženství prokazují úctu Bohu stvořiteli. Ani ateismus, ani materialismus proto nemohou být „přírodovědeckými" světovými názory. V obou případech se jedná o celkovou interpretaci nejen vědy, ale také lidského fenoménu a světa, která v lepším případě projevuje úctu přírodovědci fakticky prokázaným přínosům a zjištěním. Z uvedeného důvodu je naprosto nesmyslné vnucovat celé společnosti jeden ze zmíněných světonázorů jako ten jediný „vědecký" – „přírodovědecký".

Ačkoli v dějinách církve se najde nejedno svízelné období a bohužel nemálo velmi nešťastných záležitostí, v rámci autenticky křesťanského pohledu na danou věc vždy platilo a platí, že věřící mají projevovat úctu ke svědomí toho, kdo zastává jiné mínění. V teologii se vždy učilo, že z hlediska křesťanského učení mylné svědomí dotyčného zavazuje, a proto mu musí být dopřána svoboda osobního mínění zejména v oblasti světonázoru a vyznání. Druhý vatikánský koncil tuto nauku opětně a velmi důrazně před celým světem deklaroval.[1] To znamená, že věřící katolík musí mít úctu ke svědomí poctivého ateisty, který považuje toto své „vyznání" za pravdivé a správné. Tutéž korektnost by ale měli projevovat poctiví vyznavači ateismu vůči nám.

Pokud připustíme, že i filosofie, potažmo teologie jsou vědy, a jejich přítomnost na univerzitách tuto koncepci potvrzuje, pak teistická i ateistická interpretace mohou mít svůj vlastní vědecký charakter. Filosofie a teologie jsou totiž vědami svým specifickým způsobem, a proto se jejich status výrazně odlišuje od toho, jak je věda koncipována na poli výzkumu přírody a hledání nálezů týkajících se předvěkých lidí a hominidů. Jestliže přírodní a nálezové vědy spějí přes hypotézu a následně teorii k definitivnímu a jednoznačnému prokázání nějaké skutečnosti nebo jejího vysvětlení, pak interpretační vědy

1/ Srov. II. vatikánský koncil, *Dignitatis humanae*, čl. 1–2; in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 563–564.

spíše shromažďují argumenty ve prospěch teistického, nebo ateistického přesvědčení, nikdy však nepředloží definitivní rozřešení příslušného dilematu, před nímž v jistém slova smyslu stojí každý z nás. Po pravdě řečeno jedna i druhá celková interpretace světa a lidského fenoménu se sváří často v nitru ateisty i věřícího křesťana, judaisty a vzdělaného muslima. Každý křesťanský teolog ví velmi dobře, jaké vnitřní zápasy musí denně podstupovat, když je neustále konfrontován s tím, že dosavadní tvar jeho víry se musí v souvislosti s poznávaným neustále proměňovat. Živá teologie je provázena metodickým pochybováním a hledáním takových východisek, která by umožňovala, aby jí předkládaná a ozřejmovaná víra byla lidsky a intelektuálně důstojná, a tak nenarážela na jeden z nejzákladnějších imperativů svědomí, kterým je nefalšovaná intelektuální žízeň po osvobozující pravdě (srov. J 8,32) a po spravedlnosti. Proto jsme vedle Masarykova výroku jako motto této knihy zvolili také příslušný výrok z listu apoštola Pavla Filipanům.

V dané souvislosti pociťujeme ještě jako naprosto nutné upozornit na nekorektní používání výrazů „kreacionismus", „kreacionista". Potíž tkví v tom, že se pod společné označení zařazují velmi odlišné názorové přístupy. Ve slangu současné materialistické interpretace přírodních věd se tím více méně jako směšné figurky nálepkují všichni, kdo hovoří o stvoření, a to bez rozlišování fundamentalistů různého ražení a stupně, kteří zjištění přírodních věd buď brát v potaz odmítají, anebo je přijímají jen částečně a zkresleně, a těch křesťanů, kteří přírodní vědy plně respektují a zároveň se snaží poskytovat teistickou interpretaci jejich zjištění, aniž by toto své stanovisko vnucovali každému. Zařazovat soudné věřící druhého typu bez jakéhokoli rozlišování mezi „pavědce" a „vzdorovědce" je nekorektní a zavání to lacině totalitářskými modely dezinformace. Podotýkáme, že ten, kdo se takto staví k problematice dvou ve skutečnosti legitimních interpretací přínosů přírodovědy, ve skutečnosti prozrazuje vlastní vnitřní nejistotu a argumentační slabost, neboť se chce zbavit nepříjemně fundované názorové alterity cestou obyčejného znectění. Opravdu není víra jako víra, není křesťan jako křesťan, stejně jako není ateista jako ateista. I my věřící, kteří respektujeme přínosy přírodních věd, dobře rozlišujeme mezi korektními a nekorektními vyznavači ateistického přesvědčení a zásadně odmítáme házet je do stejného pytle. Je opravdu nebetyčný rozdíl mezi tím, jak vypovídá a chová se solidní ateista Michael Ruse[2] a jak vystupuje například pan Dawkins[3].

2/ Srov. M. Ruse: *Charles Darwin. Filosofické aspekty Darwinových myšlenek*, Praha: Academia, 2011.

3/ Srov. R. Dawkins: *Boží blud*, Praha: Academia, 2009. Srov. C. V. Pospíšil (ed.): *K výzvě jménem „Boží blud"*, Praha: Pastorační středisko Praha, 2010.

Druhým a nikoli pouze podružným záměrem našeho snažení je korekce jiného nesprávného a z důvodů nevyhnutelnosti již také připomenutého mínění, rozšířeného v kruzích inklinujících ke staromilství, které bývá nesprávně popisováno jako tradicionalismus.

Tradice je totiž dynamický kulturní proces, jehož těžiště neleží v petrifikaci toho minulého, nýbrž v onom věrohodném „*tradere*", tedy v předávání základních prvků, v tomto případě křesťanské identity, zaměřeném na současnost a v určitém ohledu též na budoucnost. Nejsou snad dnešní darwinisté v jistém slova smyslu také tradicionalisty, když se hlásí k Ch. Darwinovi, a to i navzdory tomu, že některá jeho vysvětlení byla v průběhu sto šedesáti let od vydání jeho první světodějné monografie v mnohém výrazně modifikována? Být věrným interpretem určité názorové tradice tedy určitě není nic, co by mělo dotyčného diskreditovat.

Jakmile se ale vše zvrhává jen v odporu k přibývajícím letům a mentálnímu odstěhování se do minulosti, pak se nejedná o tradici, o ono *tradere* – předávání. Právě toho jsme také svědky ve fundamentalismem zavánějících myšlenkových proudech, v nichž převládá mylné přesvědčení, že v dílech prakticky všech katolických teologů a biblistů z 19. století a z první poloviny 20. století lze snadno nalézt ospravedlnění odmítání přínosů přírodních věd a bagatelizaci objevů paleontologů, paleoantropologů, paleogenetiků a etologů. Aniž bychom chtěli předjímat, v následujících kapitolách se čtenář přímo dotkne skutečnosti, která je všechno jiné nežli to, co si o katolické teologii 19. a počátku 20. století myslí mnozí teističtí „staromilci".

Je evidentní, že jak materialističtí a ateističtí fundamentalisté, tak ti teističtí hovoří o katolické teologii 19. a počátku 20. století v zásadě totožně, nicméně s opačným hodnotovým znaménkem na začátku svých soudů. Jistě není nahodilé, že průkopníci, o nichž přednostně pojednává tato kniha, se vlastně dostávali mezi stejné dva pomyslné mlýnské kameny jako my sami. I oni museli bojovat na dvou frontách, a tak se podobali Muži z Nazareta ukřižovanému uprostřed mezi dvěma lotry. Záměr naší snahy, korigovat zmíněné dezinterpretace, tedy zároveň naznačuje, že chceme být pokračovateli a nositeli tradice našich předchůdců. Být v této vybrané společnosti je pro nás nesmírná čest.

Zamýšlené dosažení právě vytyčeného záměru pochopitelně předpokládalo historický i interpretačně teologický výzkum pramenného materiálu, na jehož základě by se podařilo obě zmíněná předsudečná hodnocení výkonu katolické teologie v inkriminovaném období vyvrátit. Z předchozího výzkumu jsme dobře věděli, že potvrzení oněch fundamentalistických výroků vů-

bec nepřipadá v úvahu. Chtěli jsme také konečně zjistit, jak na rovině světové katolické teologie opravdu probíhalo prosazování teistické interpretace evolučního vzniku a v tomto případě zároveň také stvoření člověka.

Východiska našeho výzkumu, stav zkoumané problematiky a postup při vzniku této monografie. Poukazy na oblast evangelické a pravoslavné teologie

Je třeba říci, že tato kniha v mnohém velmi úzce navazuje na předchozí monografii, věnovanou detailnímu zkoumání reakcí českých katolických teologů na výzvy moderní přírodovědy v období let 1850–1950.[4] V průběhu předchozí práce hlavní autor nyní předkládaného díla zakoušel častokrát úžas a také velkou radost, když se podařilo objevovat prozatím skrytou tvář české katolické teologie, a to v kontextu dobové astronomie, biologie, zoologie botaniky, prehistorické archeologie a paleoantropologie nejen v českém prostředí, ale předběžně rovněž na celosvětové úrovni. Ta radost vyvěrala nejenom z vypátraného, ale především z toho, že ono obvyklé klišé, které jsme zmínili v předchozím oddílu tohoto úvodu, v souvislosti s poznaným tálo jako špinavý sníh na jarním slunci.

Ukázalo se, že ve zmíněném období neexistoval sebemenší problém na poli astronomie, kosmogonie, geologie či geogonie, jak se tehdy nazývala nauka o vzniku a utváření naší planety. Pochopitelně se odmítaly materialistické interpretace nového obrazu světa. „Vědeckost" tehdejších materialistických postojů vyplyne například z toho, že zastánci tohoto myšlenkového směřování postulovali věčnou hmotu, věčný kosmos a také věčné atomy, což všechno jsou představy zcela jednoznačně vyvrácené pozdějšími zjištěními astronomie a astrofyziky.[5]

Obdobně pozitivní byl postoj českých katolických teologů vůči transformistickému paradigmatu vzniku rostlinných a živočišných druhů jako možnosti, jak Bůh postupoval při jejich stvoření, a to již v sedmdesátých a naplno od osmdesátých let 19. století. Pochopitelně se opět odmítala ateistická interpretace toho všeho stejně jako absolutní nahodilost evolučních procesů. Transformismus je ale minimálně o sto let starší verze vysvětlování druhové rozrůzněnosti života a příbuznosti všeho živého na naší planetě. Darwinovo vysvětlení evolučních mechanismů bylo podrobováno kritice

4/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, Praha: Karolinum, 2017.
5/ Srov. ibid., s. 30–76.

nejenom ze strany teologů, ale také řady špičkových přírodovědců. Kupříkladu snad nejvýznamnější evolucionista v Čechách 19. století, věhlasný botanik Ladislav Josef Čelakovský se sice stavěl za Darwina, nicméně odmítal, že přirozený výběr by hrál v procesu vzniku druhů tak zásadní roli, jakou mu přisuzoval anglický velikán.[6] Mimochodem dnes už víme, že tento Čelakovského postoj v mnohém souzněl s míněním německých evolucionisticky zaměřených přírodovědců z přírodovědecké fakulty pražské německé univerzity oněch let.

Jedinou třecí plochou byla v posledních desetiletích předminulého století a v prvních dekádách toho minulého hypotéza a později teorie evolučního vzniku-stvoření člověka. Při výzkumu daného problému jsme proto také věnovali více pozornosti tomu, jak se s touto výzvou v onom období vyrovnávala katolická teologie na co nejširší mezinárodní úrovni.[7]

Zjistili jsme jednak to, že neexistuje žádná monografie, která by na naše otázky uspokojivě odpověděla. Pochopitelně jsme sáhli po renomované a velmi rozsáhlé, vícesvazkové kolektivní práci mnoha historiků vědy z Evropy, kde se předkládají základní údaje o tom, jak probíhala diskuse o darwinismu a jeho recepce v nejrůznějších evropských zemích. Pokud vůbec někdy dotyční autoři věnují pozornost katolickým teologům a problematice teistické interpretace evoluce, jedná se jen o velmi letmé a povrchní zmínky, pochopitelně bez hlubšího objasnění příslušné problematiky.[8] Dále jsme narazili na monografii, jejíž autoři se zabývají těmi katolickými teology a mysliteli, kteří byli v letech 1877–1902 kvůli svému postoji k evoluci vyšetřováni vatikánskými kongregacemi.[9] Dlužno podotknout, že pro odborníky jsou nyní vatikánské archivy otevřené až do konce pontifikátu Lva XIII., takže co se v nich nachází od roku 1903 dále zatím nevíme. Autoři monografie o teolozích vyšetřovaných kvůli své otevřenosti evolučnímu paradigmatu ale ne dost jasně rozlišovali problematiku pozitivního postoje katolických teologů k evoluci na rovině fauny a flóry na jedné straně a k evolučnímu vzniku-stvoření člověka, což je obecně vzato jeden z nejčastěji se opakujících defektů světové odborné literatury zabývající se danou tematikou. Právě připomenutá kniha i další publikace jejích autorů se zaměřují výrazně na historická

6/ Srov. ibid., s. 77–165.

7/ Srov. ibid., s. 170–372.

8/ Srov. E.-M. Engels, T. F. Glick: *The Reception of Charles Darwin in Europe*, I–II, London – New York: Continuum, 2008.

9/ Srov. M. Artigas, T. F. Glick, R. A. Martínez: *Negotiating Darwin: The Vatican Confronts Evolution, 1877–1902*, Baltimore: John Hopkins University Press, 2006.

fakta, ale nevěnují dostatečnou pozornost vlastnímu teologickému myšlení těchto průkopníků.

Existovali ale také průkopníci, o jejichž vyšetřování vatikánské archivy nic nevypovídají, a tak se v průběhu předběžného průzkumu před našima očima i díky pozornému studiu české teologické literatury začali objevovat další a další úctyhodní mužové, o nichž se často v soudobé odborné literatuře vůbec nehovoří. Pochopitelně jsme u některých námi níže zkoumaných osobností narazili na druhotnou literaturu, ta ale v naprosté většině případů nepřekračovala regionální rozměr a pochopitelně v ní většinou převládal historický zřetel nad oním analytickým a skutečně teologickým. Bylo tudíž zcela zřejmé, že jsme narazili na téma, které přímo volá po zpracování.

Jak již bylo naznačeno, naše práce se od všeho, co bylo zatím na toto téma napsáno, odlišuje především v základním přístupu. Nejde nám tolik o zkoumání života průkopníků a průběhu jejich případných kauz u vatikánských grémií. To vše má pro nás určitě nemalý význam, nicméně jde spíše o nejbližší kontext našeho vlastního výzkumu, jehož hlavním těžištěm je detailní analýza těch publikací, v nichž se v období 1871–1910 projevoval otevřený postoj vůči přijatelnosti transformisticky pojímaného vzniku-stvoření člověka ze strany křesťanského myšlení.

Jelikož jsme si přáli zachytit hlavní osu onoho velkého a poučného příběhu prosazování tohoto pojetí vzniku-stvoření člověka ve vědomí obce katolických teologů a věřících, věnovali jsme pozornost také vybraným reprezentantům odpůrců právě nastíněného řešení. Jelikož takových odpůrců bylo zejména v posledních desetiletích předminulého století víc než dost, padla volba na velmi renomované italské periodikum *La Civiltà Cattolica* a na jednoho italského autora, který ve zmíněné revue publikoval na počátku osmdesátých let předminulého století nejvíce antitransformistických příspěvků, na jejichž základě vznikla také obsáhlá a velmi důkladná monografie.

Další odlišnosti naší práce od toho, co zatím světová produkce nabízí, tkví v její široké interdisciplinaritě. Do hry vstupuje pochopitelně obecná historie, historie sporů o darwinismus v jednotlivých evropských zemích, teologie, apologetika, teologická antropologie, metoda v katolické teologii, filosofie, specificky filosofie vědy, zoologie, biologie, paleontologie, paleoantropologie, paleogenetika i etologie, a to nejen na rovině současných údajů zmíněných věd, nýbrž mnohdy také z hlediska jejich dějin. Mělo by být pochopitelné, že to vše nemůžeme zvládat na špičkové úrovni. Pokud by však podobně zaměřené dílo vytvářela velká skupina specialistů, ztratilo by tak říkajíc svou vlastní duši, vznikl by totiž soubor nesourodých odborných tex-

tů bez jednotného zaměření. Z uvedeného důvodu si dovolujeme požádat specialisty na zmíněné oblasti lidského vědění o trochu shovívavosti. Jejich případné věcné připomínky nám v budoucím hledání a bádání jistě v mnohém napomohou.

Rozhodli jsme se postupovat tak, že nejprve uveřejníme v odborných teologických periodikách takzvané pilotní studie, věnované jednotlivým průkopníkům a analýzám jejich příslušných publikací. Sledovali jsme tím jednak to, že by se mohly objevit kritické a konstruktivní připomínky ze strany našich kolegů i specialistů z jiných vědních oborů, jednak to, že nebylo možno začít psát monografii, aniž bychom před jejím rozvržením prozkoumali opravdu značné množství literatury v angličtině, němčině, francouzštině, italštině, španělštině a latině.

V průběhu této první fáze výzkumné práce se před námi díky četbě pramenného materiálu otevíraly širší horizonty bádání a reflexe, pochopitelně jsme naráželi na další a další jména průkopníků teistické interpretace evolučního vzniku člověka, kteří toto nové paradigma propojovali se svým přesvědčením o existenci Stvořitele. A nebyli to pouze teologové, nýbrž také mnozí biologové, paleontologové a paleoantropologové světového jména. Objev každé další průkopnické osobnosti nám působil radost srovnatelnou s tím, co prožívá sběratel, když mu do sbírky přibude další vzácný exponát. Opět konstatujeme, že naše práce nám v určitých okamžicích připadala bez nadsázky jako pátrání téměř detektivní, jehož cílem nebylo usvědčit zločince, nýbrž odhalit často zapomenuté, jasnozřivé a odvážné průkopníky. Po pravdě řečeno na pachatele nepravostí také došlo, to však nebyl hlavní cíl našeho snažení. Byli bychom opravdu potěšeni, kdyby čtenář této knihy prožíval obdobnou radost a vzrušení, jaké jsme zakoušeli v průběhu tohoto odhalování hlavních bodů onoho velkého příběhu my sami.

V určitém okamžiku jsme ale museli náš rozlet přibrzdit, poněvadž zvládnout každého objeveného autora v rámci samostatné studie a následně kapitoly by znamenalo, že to vše by vyžadovalo editovat více než jeden svazek. Problémem byl rovněž časový horizont grantového projektu, v jehož rámci jsme celý podnik díky podpoře Grantové agentury České republiky a CMTF UP v Olomouci uskutečňovali. Jména těch průkopníků, jimž z uvedených důvodů už nebylo možno věnovat stejně důkladnou pozornost jako těm nejdůležitějším, jsme uvedli v textu tučným písmem. Není vyloučeno, že zmíněná zjištění se následně stanou předmětem našeho dalšího výzkumu a že se tato monografie dočká nějakého pokračování, a to buď ve formě budoucích studií v odborných periodikách, anebo také v knižní podobě. To, co nyní předkládá-

me, je tudíž široce rozvětvená sonda, díky níž ale budeme s to na konci našeho putování načrtnout hlavní charakteristiky dlouhého a dramatického příběhu prosazování teistické interpretace evolučního vzniku-stvoření člověka v rámci obce katolických teologů i v povědomí věřících katolíků.

Na tomto místě se ještě sluší podtrhnout, že primárním předmětem našeho zájmu jsou katoličtí teologové a myslitelé. Je vcelku pochopitelné, že obdobné spory o Darwinovu evoluční teorii a zejména o problematiku evolučního vzniku člověka se odehrávaly také na poli evangelické teologie a mezi evangelickými mysliteli. Zachycovat tyto procesy by vyžadovalo úplně nový výzkumný záměr a vytvoření zvláštní monografie.[10] Pokud se jedná o evangelickou reakci na evoluční teorii a transformistický vznik člověka v USA v letech 1859–1900, nezbývá než odkázat na velmi podrobné monografické zpracování dané problematiky.[11]

Zajímavé by bylo proniknout rovněž do světa ruské pravoslavné teologie, jenomže i zde musíme upozornit na nevyhnutelné meze našeho nynějšího výzkumu. V dané souvislosti si dovolujeme upozornit, že relativně nedávno vydaná ruská teologická monografie o stvoření a evoluci nám dává jasně na srozuměnou, že ruská pravoslavná teologie se vůči evoluci a zejména evolučnímu vzniku člověka staví zcela zamítavě.[12]

10/ O daném tématu jsme se letmo zmínili v předchozí monografii: Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu…*, s. 166–169. Na základě monografie: H. Schwarz: *400 Jahre Streit um die Wahrheit – Theologie und Naturwissenschaft*, Göttingen – Oakville: Vandenhoeck and Ruprecht, 2012, jsme konstatovali, že v evangelické i anglikánské teologii výrazně převažoval k evoluci spíše odmítavý postoj, který v USA od dvacátých let minulého století ještě zesílil, v čemž se evangelická teologie výrazně odlišovala od směřování evropské katolické teologie ve stejné době.

V českém prostředí je třeba připomenout velmi podnětnou monografii: J. Vogel: *Karl Heim v diskusi teologie a přírodních věd a jeho pokus o mnohodimenzionální pochopení skutečnosti*, Chomutov: L. Marek, 2013. Podle Vogela představoval K. Heim (1874–1958) mezi evangelickými teology své epochy výjimku, neboť většina z nich považovala debatu s přírodními vědami za uzavřenou. Naproti tomu Heim vnímal rezignaci na kontakt s přírodními vědami za únik církve a teologie do vlastního světa, podobajícího se ghettu. Srov. ibid., s. 57–61. Heim se proto pokoušel vytvořit nové předpoklady pro setkání mezi teologií a přírodními vědami. Jednalo se o koncept multidimenzionální skutečnosti – srov. ibid., s. 61–66.

11/ Srov. John H. Roberts: *Darwinism and the Divine in America*, South Bend (IN): University of Notre Dame, 2001. Je patrné, že evangeličtí myslitelé, kteří se stavěli otevřeně k evolučnímu vzniku-stvoření člověka, obdobně jako katoličtí myslitelé kladli důraz na nezměrnou diferenci mezi duševními schopnostmi lidí na jedné straně a ostatních živočichů na straně druhé. Toto lidské specifikum podle nich vyžadovalo v procesu evoluce obzvláštní stvořitelský Boží akt. Srov. ibid., s. 174–208, specificky s. 177. To vše se ale značně podobá tomu, co bylo v katolickém prostředí nazýváno „Mivartova teze", jak uvidíme níže.

12/ Srov. Konstantin Bufejev: *Pravoslavnoe učenie o sotvorenii i teorija evolucii*, Moskva: Russkij izdatelskij centr imeni svjatogo Basilija Velikogo, 2014, s. 278–290.

Předběžný nástin našeho postoje k problematice transformismu a evoluce

Reakce na naše pilotní studie se skutečně objevily, leč pouze v podobě anonymních posudků na jednotlivé příspěvky do recenzovaných odborných periodik. Opomeneme-li posudky nadšeně pozitivní, ale některé také bez jakékoli argumentace odsuzující naše počínání jako striktně nevědecké, pak za zmínku stojí jedna výtka, podle níž neoprávněně příliš „držíme palce" průkopníkům, což by mělo být vědecky nekorektní, neboť evoluce by podle dotyčného oponenta měla být vyvrácená záležitost. Posuzovatelé všeho druhu by si měli už jednou provždy uvědomit, že jejich soud o posuzovaném vypovídá mnohem víc o nich samotných než o textu, který právě přečetli. Každý má právo na své mínění, nicméně otazníkem často bývá jeho odborná fundovanost. Zmíněné posudky nám tedy posloužily také jako určitý předběžný průzkum toho, jaké reakce asi naše počínání v myslích některých kolegů vyvolá. K našemu překvapení vyšlo najevo, že i v rámci české a slovenské katolické církve, některé anonymní posudky totiž byly psané slovensky, dodnes přežívají postoje a mínění, na něž bude tato kniha narážet jako ledoborec na silný příkrov vodní hladiny v promrzlé mořské krajině dálného severu.

Zároveň jsme si jasně uvědomili, že nemůžeme u potenciálních zájemců o tento titul předpokládat rozsáhlé znalosti z oblasti současné paleoantropologie, paleogenetiky, paleokulturologie a etologie, a proto jsme na začátek zařadili kapitolu, v níž poskytujeme informace o nynějším stavu zmíněných věd potřebné k četbě dalších stran naší monografie i nástin postoje, který k tomu všemu zaujímá katolická teologie. V rámci této první kapitoly také vysvětlujeme, jak je to s evolucí a transformismem. Dlužno podotknout, že právě zmíněná první kapitola představuje přímé pokračování a rozvinutí nyní předkládaného celkového úvodu.

Již na tomto místě se však sluší ve zkrácené formě podtrhnout, že příbuznost všech živých bytostí vyskytujících se na naší planetě je vědecky potvrzenou a naprosto jistou skutečností. Uvedená spřízněnost je prokázána zejména na rovině genetického výzkumu. To, že živočišné i rostlinné druhy vznikají z jiných druhů, je opět zcela neoddiskutovatelnou skutečností. Kdo by se těmto faktům vzpíral, nemůže prohlašovat, že jeho víra je opravdu rozumná, a riskuje laciný fideismus. Víme také zcela jistě, že proměna druhové identity je způsobována posuny ve struktuře příslušného genomu.

Naproti tomu ale přesně nevíme a spíše se dohadujeme, co v přírodě vlastně způsobuje ony úžasné proměny. Dnes tak přehojně užívaný výraz

„evoluce“ určitě nezavrhujeme, nicméně uvedený termín vnuká představu, že druhová proměnlivost je jaksi kontinuálně probíhající proces, kde jde všechno pomalými krůčky kupředu, což v nejednom ohledu zcela neladí s naší zkušeností. Přirozený a pohlavní výběr zde určitě hrají nějakou roli, není však jasné, nakolik jsou tyto činitele opravdu rozhodující.[13] Řada přírodovědců nadto hovoří o takzvané „zamrzlé plasticitě“, kdy jedinci téhož druhu často po dlouhé desítky milionů let předávají v zásadě tentýž genom svému potomstvu.[14] Co způsobuje jeho „rozmrznutí“ a nástup pomyslného „tání“ v rozhodujících fázích vzniku konkrétní identity nového druhu, přesně nevíme, i když určitá vysvětlení mechanismů speciace pochopitelně existují, otázkou je však jejich míra vědecké přesvědčivosti.

Bylo by tedy velkou nespravedlností obviňovat nás z bezbřehého přilnutí k tomu, s čím na počátku druhé poloviny vystoupil Ch. Darwin, i když k jeho myšlenkovému výkonu chováme náležitou úctu. Považujeme ho však v mnohém za překonaný, což je po téměř sto šedesáti letech přirozené. Nepopíráme evoluci jako pestrou škálu cest, jejichž prostřednictvím si organický život hledá své další směřování, nicméně si nejsme jisti nepřetržitostí zmíněného procesu, a proto v této monografii upřednostňujeme poněkud neutrálnější výrazy „mezidruhová transformace“, „transformismus“. V souvislosti s výkonem křesťanských průkopníků hovoříme tudíž nikoli výlučně, leč

13/ „Lidé [s Darwinem] souhlasili, že přirozený výběr něčeho schopen je, ale jen málo z nich souhlasilo s tím, že by dokázal tolik, kolik by Darwin chtěl.“ M. Ruse: *Charles Darwin*…, s. 88. Je také jasné, že cílené šlechtění dospělo jen k varietám uvnitř daného druhu, nikoli však k nějakému novému druhu. Srov. ibid., s. 87.

14/ Teorie zamrzlé plasticity či zamrzlé evoluce je stanoviskem českého profesora Jaroslava Flegra, který tvrdí, že vzhledem ke genovým interakcím je šance přirozeného výběru na fixaci nové varianty v populaci téměř nulová, jelikož dochází k neustálému křížení s většinovou variantou genu, a druhy tak po celé milióny let evolučně stagnují. Jedinou šancí pro fixaci nové varianty je výrazná redukce a izolace navzájem se křížících jedinců, kdy značně homogenní genový základ umožňuje prosazení nové varianty a případnou speciaci. Tento názor však zatím nepatří k hlavnímu proudu v evoluční biologii, která stále přisuzuje hlavní místo přirozenému, potažmo pohlavnímu výběru selektujícímu nové varianty vzniklé genovou mutací. „Teorie zamrzlé evoluce je sice v souladu s mnoha pozorovanými jevy od genetiky po paleontologii, ale jiné teorie s nimi jsou v souladu rovněž, aspoň na té úrovni formulační neurčitosti, kterou teoretikové vesměs užívají.“ J. Zrzavý a kol.: *Jak se dělá evoluce – labyrintem evoluční biologie*, Praha: Argo – Dokořán, 2017, s. 139.

Skutečnost, že se nejedná o většinový názor, neříká nic z hlediska jeho kvality a věrohodnosti. I dnes uznávané a velké hypotézy byly přece zpravidla na počátku menšinové. Navíc Flegr navazuje na dlouhou linii paleontologů a biologů, kteří již mnohem dříve než on shledávali jakési „zamrznutí“ evolučního procesu. Srov. V. Petr: *Evoluční teorie. Česko-anglický – Anglicko-český výkladový slovník*, Praha: Triton, 2007, s. 239–240.

Dlužno ještě podotknout, že pan profesor Flegr určitě nebyl k zaujetí svého stanoviska veden byť jen náznakem teistického světonázoru.

zpravidla o transformistické verzi vzniku-stvoření člověka. Zastánci téměř všemocnosti přirozeného výběru s námi sice nebudou souhlasit, nicméně musejí uznat, že náš opatrný postoj je z hlediska současného stavu vědění oprávněný.

Pokud bychom výraz „transformismus" vložili do podtitulu této monografie, vyvstalo by riziko, že mnozí potenciální zájemci by hned nemuseli bezprostředně pochopit, o čem naše dílo vlastně pojednává. Z uvedeného důvodu padla v tomto případě volba na výraz „evoluční vznik-stvoření člověka", jehož pravý význam jsme nyní vyložili. Jde tedy o evoluci ve smyslu mezidruhového transformismu, která může mít tajemnou skokovou, případně stupňovitou charakteristiku,[15] což ovšem rozhodně nevylučuje kontinuální přizpůsobování představitelů určitého druhu vnějším vlivům prostředí, na základě čehož vznikají variety uvnitř druhu, poddruhy, možná dokonce velmi příbuzné zoologické druhy.

Je třeba ještě dodat, že jsme si vědomi palčivé problematičnosti kategorie botanického a zoologického druhu, kterou nyní nemáme šanci podrobněji rozebírat.[16] Každopádně by bylo velmi svízelné, kdyby přírodověda rozlišování jednotlivých druhů naprosto opustila. Postačí nám staré funkcionální kritérium, podle něhož platí, že pokud dva jedinci mají kapacitu produkovat plnohodnotné potomstvo, které je opět schopné stejné propagace dalšího potomstva, pak se jedná o jedince téhož biologického druhu. Například lev a tygr mohou mít společně mláďata, která jsou však neplodná. Jedná se tudíž o transformisticky-evolučně velmi příbuzné druhy, rozhodně ale ne o variety téhož druhu, případně o dva poddruhy.

Když už byla řeč o podtitulu, pak je snad vhodné prohodit pár slov také o obrázku na přebalu. V případě předchozí monografie po zavržení prvního autorova námětu, který sice sliboval značnou prodejnost takto vyzdobeného svazku, leč jevil se neprůchozí kvůli nedostatečnému smyslu pro humor určitých osob, a poté, co autor naprosto odmítl jakési středověké vyobrazení Adama v ráji, prof. Pospíšil ideově načrtnul vyobrazení, na němž byl na jedné straně člověk a na druhé hominid odkazující na raného australopitéka, což by mělo naznačovat transformistický vznik člověka. Mezi počáteční a cílovou formou humanizačního procesu se nacházel strom jako symbol života i evoluce. Vše pak v definitivní podobě ztvárnění zalévá shůry sestupující

15/ „Jen zřídka (či vůbec) bylo možné ve fosilním záznamu nalézt plynulý přechod z jedné formy do druhé. Téměř vždycky šlo o skok, malý nebo velký, z jedné formy na druhou." M. Ruse: *Charles Darwin*…, s. 137.

16/ Pro informaci srov. ibid., s. 162–168.

světlo, taktně naznačující tajemné Boží dílo stvoření. V původní autorově představě bylo Boží oko, což redakce pozměnila. Aby se vyjádřila souvislost této monografie s předchozí podobně tematicky laděnou knihou, hlavní původce tohoto spisu požádal, aby ve stejném obrázku byla na místě člověka-muže nyní reprezentantkou lidstva žena, ovšem pokud možno nikoli se světlými vlasy. Po pravdě řečeno, uvedený nápad má také humorné pozadí, neboť někteří studenti a mladší kolegové se v případě první monografie autora potutelně dotazovali, proč je vedle Adama tak málo evolučně pokročilá Eva, což ideového původce vyobrazení nevyvedlo z míry a i na jeho tváři vykouzlilo úsměv. Nyní už takové žertovné šťouchance budou v případě obou monografií zcela vyloučeny. Každopádně se sluší dotyčným studentům a kolegům poděkovat za inspiraci.

Vzhledem k výše zmíněné výtce ohledně naší silné náklonnosti vůči průkopníkům transformistického vzniku-stvoření člověka snad ani není třeba dodávat, proč je tomu tak. Považujeme totiž za racionální stát v jedné řadě s těmi, kdo ukazovali směrem k budoucnosti a jejichž postoj se vzhledem k dalšímu rozvoji našeho vědeckého poznání ukázal být jako správný. Sdílíme s nimi mnohé, zejména respekt k plné šíři Božího zjevení, a to jak ve formě onoho biblického, tak ve formě takzvané „knihy stvoření", jejíž stránky před námi obracejí naši vzácní kolegové přírodovědci. Jako jejich následovníci a nástupci musíme být pochopitelně připraveni na snášení obtíží intelektuálního boje současně na dvou frontách s ve skutečnosti velmi podobnými formami ideologického fundamentalismu, a to jak ze strany určitého typu ateistů, tak ze strany těch vyznavačů Boha, kteří se odmítají otevřít nepopiratelným zjištěním současné přírodovědy.

Uspořádání kapitol této knihy a chronologické vymezení zkoumaného období

Jako naprosto logické kritérium pro řazení jednotlivých kapitol věnovaných příslušným osobnostem jsme zvolili dobu uveřejnění toho jejich spisu, v němž se projevuje průkopnický, případně zamítavý postoj k transformistické koncepci vzniku-stvoření člověka. Na tomto základě se tak před námi otevírají jednotlivé epizody velkého příběhu, který nakonec ústí do naší současnosti.

Z předchozí monografie, věnované českému prostředí, jsme věděli, že evidentní zlom nastal v průběhu dvacátých let minulého století. Následně pak ve třicátých letech čeští teologové, kteří projevovali otevřenost transformistickému vzniku-stvoření člověka, představovali v rámci dobové čes-

ké katolické teologie významnou názorovou skupinu. Dalo se proto celkem snadno předpokládat, že v rámci světové katolické teologie by mohl být takovým mezníkem rok 1920. Zkoumání pramenů nám však prozradilo, že již o deset let dříve přinejmenším v Německu a ve Francii notně přibylo autorů, kteří transformistickou koncepci vzniku-stvoření člověka přijímali jako stále pravděpodobnější, a proto po tomto datu už nemělo větší význam hledat další průkopníky. Jedinou výjimkou se jevil být H. de Dorlodot, který byl za své postoje vyšetřován vatikánskými grémii ještě na začátku dvacátých let minulého století. On je ale také mezníkem, který uzavírá námi zkoumané období. To neznamená, že k názorovým střetům by uvnitř obce katolických teologů dále nedocházelo, nicméně zastánci transformistického vzniku-stvoření člověka byli od dvacátých let v rámci katolické církve nejenom tolerováni, ale také jich stále přibývalo.

Zvládnout tak rozsáhlý materiál nebylo především kvůli času, který jsme měli k dispozici, pro jednotlivce možné. Z uvedeného důvodu bych na tomto místě chtěl poděkovat kolegům z Katedry systematické teologie na CMTF UP v Olomouci doktoru E. Krumpolcovi a doktoru Dominiku Opatrnému za mnohostrannou pomoc, která určitě překračuje ony čtyři kapitoly, jež vznikly na základě jejich časopiseckých studií. Psát jednotlivý příspěvek do odborného periodika a vytvářet monografii jsou však výrazně odlišné typy práce. Vzhledem k tomu, že celý projekt navrhl hlavní autor této monografie, který rovněž zajistil prameny, a nakonec v diskusi s kolegy také dal všem kapitolám výsledný tvar, padlo rozhodnutí, že publikace vyjde pod jeho jménem.

Existenciální i teologická relevance nastoleného tématu, odůvodnění dedikace knihy světlé památce T. G. Masaryka

Na nejobecnější rovině lze říci, že otázka vzniku-stvoření člověka se hluboce dotýká každého z nás, neboť implikuje naše vlastní sebepochopení a sebehodnocení. Zmíněné sebepojetí je nesmírně důležité vzhledem k tomu, co bychom mohli definovat jako následné vědomé sebeutváření. Křesťana, který o své víře uvažuje, nemůže netrápit problematika intelektuální důstojnosti jeho vlastní víry. Pojetí vzniku-stvoření člověka nás tudíž v našem sebepojetí a následném sebeutváření výrazně ovlivňuje, což je důvod, proč by se zmíněnými záležitostmi měl vážně zaobírat každý z nás.

Pokud by totiž mělo platit, že jsme opravdu pouze poněkud vyvinutější živočichové, pak bychom si měli uvědomovat, že to implikuje velmi vážná

rizika. Hrozilo by totiž, že nějaký otevřeně, nebo rafinovaně a skrytě totalitní systém, který bude ideologicky aplikovat vulgární sociální darwinismus, bude na tomto základě ospravedlňovat to, když s námi bude zacházet jako s tažným dobytkem, jak to kdysi skvěle vystihl hlavní hrdina slavného filmu Všichni dobří rodáci. Hrozí, že hlavním zákonem bude prosté právo silnějšího, že nebude respektována naše svoboda a důstojnost bytostí, které jsou nositelkami nevýslovného tajemství. Není tudíž divu, že společenské systémy nacismu a komunismu nakonec nemohly v dějinách dlouhodoběji obstát, protože jimi aplikované pojetí člověka se ukázalo být nejen nepravdivé, hrubě zjednodušené, ale také děsivě nelidské.

Křesťanská a teistická koncepce transformistického vzniku-stvoření člověka respektuje jak údaje paleoantropologie, paleogenetiky, paleokulturologie a etologie, tak skutečnost, že každá lidská bytost tohle všechno nesmírně překračuje, a proto její důstojnost a svoboda musejí být respektovány. Ve hře je tudíž mnohem víc než jenom nějaké teoretické poznání názorů relativně dávných myslitelů. Jde opravdu neustále o *zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*.

Střet křesťanské a materialistické koncepce člověka a světa byl lidmi druhé poloviny 19. století prožíván velmi dramaticky. Nejeden myslitel oné doby pociťoval, že dobová církevní forma křesťanství ho neuspokojuje. Na druhé straně ale propadnutí vulgárnímu materialismu mnohdy vedlo ke ztrátě smyslu a v důsledku toho také k notnému zamlžení důvodu k snášení vlastní nesnadné existence. Sluší se podotknout, že právě v této době také došlo ke znepokojujícímu nárůstu sebevražednosti téměř všude v Evropě. Význačným účastníkem i pozorovatelem tohoto dramatického dilematu byl český filosof, sociolog, politolog, politik, kritik umění, publicista, nejvyšší velitel armády ještě neexistujícího státu v době světové války a od konce roku 1918 také první prezident Československa Tomáš Garrigue Masaryk.[17] My toto dilema neprožíváme na první pohled tak dramaticky jako lidé posledních desetiletí 19. století, nicméně nemůžeme se s ním v životě nakonec nesetkat a nebýt vystaveni stejným těžkostem jako naši předkové.

Kdo zná Masarykovy knihy, ví velmi dobře, jak často se v nich hovoří na jedné straně o náboženství, a občas dokonce přímo o Bohu i o nesmrtelnosti duše, na druhé straně o vědě a vědeckosti. Masaryk je pro nás symbolickou postavou člověka, který chtěl prožívat svůj vztah k Bohu, jehož potřeboval k tomu, aby si mohl vážit sám sebe i svých bližních, intelektuálně opravdu

17/ Srov. T. G. Masaryk: *Sebevražda*, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002.

důstojně, což zase nebylo možné bez kritického přebírání objevů a přínosů dobové přírodovědy. A právě v tomto smyslu se i on v jistém slova smyslu řadí ne snad mezi naše průkopníky, ale určitě na stejnou stranu jako oni, přičemž jeho postoj k materialistickému darwinismu byl výrazně kritický.[18] Byl zastánce evoluce, odmítal však to, že člověk by byl pouze produktem nahodilé souhry slepých přírodních sil. Celé jeho dílo i jeho vlastní život vypovídají o hluboké existenciální relevanci poměru mezi náboženskou a vědeckou dimenzí naší kulturní reality. Z právě uvedeného důvodu jsme se rozhodli podtrhnout zmíněnou skutečnost i naši úctu k velké postavě našich moderních dějin tím, že tuto monografii budeme věnovat jeho světlé památce. Navíc rok 2018 se k takovému počinu přímo nabízí.

Jestliže transformistický vznik-stvoření člověka je pro každého člověka nesporně velmi důležitou záležitostí, pak se to nemůže neprojevovat v teologické reflexi jako takové. Do hry ovšem vstupuje také řada specificky teologických témat, která nyní jenom letmo připomeneme. V první řadě právě zmíněná koncepce vzniku-stvoření výrazně prostupuje teologií stvoření, zejména pak antropologickou partií protologie. S tím pochopitelně úzce souvisí problematika poměru mezi tělesnou a duchovní stránkou lidské existence. Na to zase navazuje nový pohled na etické hodnocení řady jevů v našich lidských životech. Palčivá je pochopitelně otázka prvotního hříchu a dědičné viny, kterou v této knize opravdu nechceme otvírat. Budeme se jí podrobněji zabývat v následující monografii věnované trinitárnímu pojetí stvoření. Do hry vstupuje rovněž soteriologie, protože Ježíš Kristus je sice dovršitelem celého díla stvoření, nicméně v přímém smyslu je spasitelem lidí. Z uvedeného důvodu je pro teologii nesmírně důležité hledat předěl mezi ještě animální a již humánní úrovní našich vzdálených předků. Zároveň ale musíme přiznat, že stojíme před velkým mystériem, jehož řešení může být jen velmi provizorní.

Právě uvedené výzvy v rámci systematické teologie, způsobené transformistickým pojetím vzniku-stvoření člověka jsme také měli po celou dobu vzniku tohoto díla na paměti. Čtenář následujících stránek by se tudíž

18/ „Po mém rozumu je darwinism jedna z forem historicismu a relativismu, proti kterému jsem vždycky hájil realism. Nevěřím, že se, jak to chce Haeckel, množství živočichů vyvinulo z několika pradruhů, nebo dokonce pradruhu jednoho, a nevěřím, jak pravím, v rozdruhování nahodilé a mechanické." K. Čapek: *Hovory s T. G. M.,* Praha: Fragment, 2009, s. 53. To ovšem neznamená, že Masaryk sám by nebyl nakloněn evoluci a pokroku. Nevěřil však, že vše se odehrává samovolně jen a jen zdola. Jeho přesvědčení o nesmrtelnosti lidské duše dává tušit, že by zřejmě inklinoval k jejímu přímému stvoření Bohem. Zkrátka a dobře, vznikl-li člověk nějak evolučně, pak to podle Masaryka nebyla náhoda a jeho rozum za tím vnímal působení Stvořitele.

neměl pohoršovat nad tím, že v průběhu kritické analýzy spisů průkopníků a odpůrců občas opustíme striktně interpretační linii myšlení a začleníme do našeho textu také úvahy na čistě systematicko-teologické rovině. Prokazujeme tím, že díla našich předchůdců jsou myšlenkově plodná i dnes. Doufáme, že přemýšlivý čtenář bude okoušet totéž co my a že i jeho budou zde prezentované myšlenky provokovat k jeho vlastní reflexi.

Na samý závěr tohoto úvodu si ještě dovolíme připomenout, že základním požadavkem smysluplné teologické práce je výzva radostné zvěsti, kterou hlásal Muž z Nazareta, k nefalšované a hluboké proměně smýšlení. Kde zmíněná dispozice schází, tam je veškeré naše snažení marné. Kdo je ale k této formě sebepřekonání a sebepřekročení vážně odhodlán, s velkou mírou pravděpodobnosti při četbě následujících kapitol bude okoušet vtažení do celého dramatu, nemalá překvapení a nakonec nespoutatelnou radost jako my.

V Praze—Krči, 28. 8. 2017, v den sv. Augustina, jehož myšlenky byly oporou pro průkopníky křesťanské interpretace transformistického vzniku-stvoření člověka.

C. V. Pospíšil

1. NEJNOVĚJŠÍ PŘÍNOSY OSTATNÍCH VĚD ZABÝVAJÍCÍCH SE ANTROPOGENEZÍ A TEOLOGIE

Chceme-li zkoumat velký příběh prosazování recepce transformistického způsobu vzniku-stvoření člověka[19] na rovině světové katolické teologie v období 1871–1910 (1920), zdá se být nanejvýš vhodné připomenout si na počátku to, co o dávnověkém vzniku lidstva dnes říkají příslušné vědy, tedy konkrétně paleoantropologie, paleogenetika a paleokulturologie (biokulturologie). I naši předchůdci, kteří se snažili s danou problematikou jako teologové nebo katoličtí myslitelé důstojně vyrovnávat, dělali ve své době totéž. Tento první přípravný krok nám zároveň umožní připomenout některé důležité záležitosti z předchozí monografie věnované přednostně tomu, jak se s výzvami přírodních věd vyrovnávala česká katolická teologie především v období 1850–1950.[20]

K zamýšlenému nám velmi dobře poslouží dvě opravdu velmi rozsáhlé, nesporně přínosné, širokospektrální a v jistém ohledu přehledově laděné monografie. První pochází od významného českého paleoantropologa Jiřího A. Svobody.[21] Najdeme zde rovněž čtyři kapitoly od Miloše Macholána zacílené na oblast paleogenetiky. Druhou sepsal Václav Soukup,[22] který se v ní zaměřuje na takzvanou biokulturologii, případně paleokulturologii. Jest-

19/ Slovo „člověk" má původ v praslovanském výrazu „čelovekъ". Jedná se o složeninu ze slov „čel(o)", které mělo znamenat čeleď, tlupu, sdružení, sbor, oddíl, a ze slova „věkъ", jehož význam bývá vykládán různě, například jako dítě, bojovník rodu. Celek tedy znamenal původně muže činného v určité lidské skupině. Výraz „člověk" mohl později v českém prostředí znamenat poddaného, případně také manžela. Zajímavé je, že množné číslo je tvořeno jiným slovním kořenem, tedy lid – lidé. Výraz vychází z praslovanského „lúdь", „lúdьje", což odkazuje na indoevropské praslovo „leudh", jímž se označovali svobodní lidé v protikladu k otrokům. Srov. A. Černá: Ejhle člověk, *Živa* 5 (2016), s. CXX.

20/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, Praha: Karolinum, 2017.

21/ Srov. J. A. Svoboda: *Předkové*, Praha: Academia, 2014.

22/ Srov. V. Soukup: *Prehistorie rodu Homo*, Praha: Karolinum, 2015.

Literatura tohoto druhu je ovšem téměř bezbřehá a bohužel velmi rychle zastarává: Srov. např. D. Palmer: *Původ člověka*, Praha: Slovart, 2009; R. Dunbar: *Příběh rodu Homo*, Praha: Academia, 2009; A. Gibbonsová: *První lidé*, Praha: Academia, 2011.

liže první zmíněná kniha se zabývá přednostně, leč určitě nikoli výlučně, tělesnou a materiální stránkou lidského fenoménu a druhá zase navíc tím, co bychom mohli definovat jako psychickou stránku lidství, pak teologie by měla s velkým respektem k přínosům odborníků ve zmíněných vědních oborech toto úsilí doplňovat svým zaměřením na specifickou oblast lidského ducha vnímanou ve světle zralé křesťanské víry. Bez tematizace této korunní vrstvy lidství by totiž nebyl postihován lidský fenomén ve své úplnosti.[23] Mělo by být zřejmé, že na tomto místě můžeme základní linie teologického tázání a řešení – nakolik je to vůbec možné – pouze naznačit či provizorně nastínit.[24]

Jedním z hlavních indikátorů důvěryhodnosti vědcova snažení je nesporně metodologická kázeň, která velí nepřekračovat kompetenční pole vlastní disciplíny či oboru. V prvním bodu se proto stručně zaměříme na to, jak

23/ Významný česky anatom, morfolog a antropolog, MUDr. Vladimír Novotný, CSc. (* 1939), se v rozhovoru vyjadřuje pro integrální, celostní antropologii ve stylu, jaký se projevuje v USA: „Na amerických univerzitách se prý antropologie vnímá jako celostní věda o člověku zahrnující biologickou (fyzickou) stránku, sociální a kulturní, ale také u nás málo pěstovanou, lingvistickou antropologii nebo samostatně oddělenou archeologii." V. Sládek: S Vladimírem Novotným na téma Věda o člověku, *Živa* 5 (2016), s. CXVI–CXVII. Z našeho hlediska může být antropologie opravdu integrální, celostní jedině tehdy, bude-li brát v potaz také oblast lidského ducha, který je doménou filosofie a teologie. Asi by nás v tom podpořili někteří kolegové psychologové. Sladit všechny přístupy k fenoménu člověk na fyzické, psychické, kulturní a duchovní rovině je ovšem opravdu velmi svízelné. Každopádně, jak je patrné z naší práce, o určitou syntézu se pokoušíme na rovině teologie. Jestliže jako teologové projevujeme zájem o práci našich kolegů, možná by našim vzácným kolegům neuškodilo, kdyby také projevili trochu zájmu o to, co nabízíme jako teologové. Určitě by byli překvapeni, protože naše zkušenost nám jasně dokládá, jak zoufale se liší představy reprezentantů ostatních věd o teologii od její skutečné tvářnosti.

24/ Tato provizornost je dána jednak stále přibývajícími nálezy a objevy v oblasti paleoantropologie a paleogenetiky, jednak interpretačními a taxonomickými proměnami v první ze zmíněných disciplín. Úroveň dobových výstupů zmíněných věd se pochopitelně odrážejí i v dřívějších studiích a příspěvcích autora této kapitoly, zabývajících se danou problematikou. Srov. C. V. Pospíšil: *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 4. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství – Krystal OP, 2010, s. 348–356 (tato pasáž je vzhledem k prvnímu vydání z roku 2000 nezměněna, a je tudíž z hlediska paleoantropologie a paleogenetiky dnes již notně zastaralá); Rukopis Boží v díle stvoření a v díle spásy, in: F. Mikeš (ed.): *Věda a náboženství 2005. Teilhard, evoluce a globální spiritualita*, Olomouc: CMTF UP v Olomouci – Centrum vědy a náboženství, 2009, s. 117–123 (příspěvek vznikl v roce 2005, a proto je chronologicky zařazen na toto místo); Teologie a paleoantropologie, *Teologické texty* 17 (2006) 3, s. 162–163; Univerzální spása a prehistoričtí lidé, *Teologické texty* 17 (2006) 4, s. 185–189; Rukopis Boží v díle stvoření a v díle spásy, *Teologické texty* 18 (2007) 3, s. 138–140; Teologie stvoření člověka a paleoantropologie, *Studia Theologica* 11 (2009) 3, s. 1–9; Česká katolická teologie v obdobích 1860–1948 a 1949–1989 a darwinismus v kontextu světové teologie, in: J. Vogel, D. Vik (ed.): *Kapitoly z dialogu mezi vědou a vírou*, Chomutov: L. Marek, 2013, s. 81–131; *Zápolení o naději a lidskou* důstojnost, Olomouc: Nakladatelství UP v Olomouci, 2014, s. 116–253. Jedná se o první verzi práce, jejíž notně rozšířená a definitivní podoba spatřila světlo světa v roce 2017.

výše uvedení autoři dané pravidlo dodržují.[25] Následně se pokusíme nastínit základní zájmy teologie týkající se oblasti antropogeneze a lidského fenoménu obecně. Ve třetím bodu pak budeme věnovat pozornost specificky těm přínosům obsaženým v obou monografiích, které bychom měli v našem snažení respektovat a využívat. Ve čtvrté části této kapitoly se zamyslíme nad demarkační linií mezi živočichem a člověkem.

Světonázorová neutralita dvou významných současných českých monografií o vzniku člověka

Po analytickém prostudování obou výchozích monografií můžeme s velkým uspokojením konstatovat, že všichni tři zmínění autoři vystupují světonázorově neutrálně, takže jejich postoj lze definovat jako metodologický agnosticismus, což je korektnost, s níž se můžeme setkat například v dílech Ch. Darwina[26] a kterou bychom měli od přírodovědců požadovat jako výraz neideologičnosti a doklad nepředpojatosti jejich přístupu k nastolené problematice.[27]

Velmi potěšitelné je, že V. Soukup ve své nynější knize z prezentace dějin zápasu o prosazení darwinismu v druhé polovině 19. století vypustil problematickou pasáž, v níž ve své předchozí velmi rozsáhlé publikaci[28] značně jednostranně popisoval známou polemiku mezi anglikánským biskupem a vědcem Samuelem Wilberforcem a Thomasem Huxleym z roku 1860 ohledně tehdejší hypotézy evolučního vzniku člověka.[29] Zmíněný český autor dále bez problémů informuje o účasti řady katolických, anglikánských i luteránských duchovních

25/ Dlužno podotknout, že teolog světonázorově neutrální z vlastní povahy svého oboru není, nicméně toto své předporozumění přiznává, reflektuje a je ochoten ho modifikovat, navíc projevuje respekt k těm, kdo se hlásí k jiným světonázorovým východiskům, protože mu k tomu velí uctivost ke svědomí jiných osob. I přírodovědec má jako každá jiná lidská osoba plné právo nebýt světonázorově neutrální, jeho povinností je ale opět to poctivě přiznávat, své východisko reflektovat, být ochoten ho modifikovat v souvislosti s rozvojem svého poznání. Zároveň by měl jasně odlišit vlastní přírodovědeckou kompetenci od své osobní světonázorové orientace, protože přírodověda jako taková sama o sobě nemá prostředky k řešení otázek spjatých s existencí či neexistencí Boha apod. Tento korektní postoj jsme definovali jako metodologický agnosticismus, pročež by materialisticky orientovaní přírodovědci neměli předstírat, že dokázali neexistenci Boha, a ti teisticky orientovaní by zase neměli tvrdit, že se jim podařilo jako přírodovědcům prokázat jeho existenci.

26/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu*…, s. 171–181.

27/ Totéž lze s uspokojením konstatovat o všech námi konzultovaných studiích a článcích periodika *Živa* 5 (2016), které je celé věnované problematice antropologie. Zmíněné příspěvky nám často pomohly aktualizovat naše vědomosti a upřesňovat naše stanoviska k jednotlivým problémům.

28/ Srov. V. Soukup: *Dějiny antropologie*, Praha: Karolinum, 2004, s. 70–71.

29/ Faktická kritika ideologicky jednostranné interpretace daného sporu: srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu*…, s. 116, p. 313.

na paleoantropologických nálezech. Je vskutku pozoruhodné, kolik zejména katolických kněží koncem 19. a v prvních desetiletích 20. století se zanícením věnovalo svůj volný čas tomuto typu bádání. Když V. Soukup popisuje takzvaný piltdownský podvrh z roku 1912 (*Eoanthropus*), zcela nestranně připomíná také přítomnost tehdejšího studenta a pozdějšího velmi slavného paleontologa a křesťanského myslitele P. Teilharda de Chardin na dotyčném „nalezišti".[30]

Genetik M. Macholán postoj metodologického agnosticismu dokonce výslovně vyjadřuje.[31] V posledních desetiletích 19. století vědeckou veřejnost vzrušovaly ostré spory o interpretaci prvních nálezů kosterních pozůstatků neandrtálců. V řadě dřívějších českých publikací byli ti, kdo o uvedených vykopávkách zpočátku kvůli nedostatku srovnávacího materiálu pochybovali, vykreslováni jako zavilí odpůrci zjevného pokroku a zpátečníci. M. Macholán však o nich zcela objektivně konstatuje:

> Ale pokud se na týž problém podíváme z hlediska tehdejšího důkazního materiálu a použijeme dnešní kritickou metodu, uvažovali pochybovači oprávněně.[32]

Nezapomínejme, že paradigma transformistického vzniku člověka představovalo vědeckou revoluci, jakých bylo v dějinách vědy bezpočet. V průběhu takového myšlenkového střetu se nové paradigma buď prosadí silou věcných argumentů, anebo v soupeření s dosavadním paradigmatem prostě neobstojí. Posuzovat odpůrce nového paradigmatu ve fázi jeho prověřování z hlediska pozdějších znalostí je anachronické a nespravedlivé. Navíc pokud se jedná o status neandrtálců, lze konstatovat, že obhájci evolucionismu je prezentovali ne zcela spravedlivě spíše jako příbuzné lidoopů než moderních lidí, což se dnes ukazuje jako naprosto neudržitelné.[33]

30/ „V létě roku 1912 Dawson společně s Woodwardem a mladým studentem teologie Pierrem Teilhardem de Chardin pokračovali v průzkumu lokality." V. Svoboda: *Prehistorie*…, s. 76. Autorem podvrhu byl velmi pravděpodobně Woodwardův tehdejší student Martin Alister Campbell Hinton (1883–1961), v jehož kanceláři se v roce 1970 našly kosti zvířat barevně upravené podobně jako piltdownský „nález", ve skutečnosti mistrovské falzum. Motivací byla zřejmě pomsta profesoru Woodwardovi za jeho aroganci. Srov. ibid., s. 79.

31/ „O existenci božské bytosti (nebo více božských bytostí), nadpřirozených sil, spirituální reality či lidské duše však věda mlčí, nedokáže je ani dokázat, ani vyvrátit." Srov. M. Macholán, in: J. A. Svoboda: *Předkové*…, s. 16.

32/ Ibid., s. 116.

33/ „Bohužel utváření obrazu neandrtálců neprobíhalo příliš šťastně, protože od samého začátku byli prezentováni jako bytosti, které připomínají více lidoopy nežli člověka." V. Soukup: *Prehistorie*…, s. 776. V původním hodnocení neandrtálců není dnes nesnadné postřehnout ideologický zájem zastánců evolučního vzniku člověka v době nejostřejších sporů mezi starým a novým paradigmatem.

Dlužno podotknout, že určité porozumění pro pochybovače ohledně prvních paleoantropologických nálezů jako dokladů transformistického vzniku člověka můžeme nepřímo vztáhnout i na katolické teology, kteří se nejen v českém prostředí stavěli k této novince nejprve spíše odmítavě, posléze velmi obezřetně, až nakonec na základě narůstající probační hodnoty množících se paleoantropologických nálezů přijímali a rovněž upřesňovali ve stále narůstajícím počtu od devadesátých let předminulého století v zahraničí a nepopiratelně od poloviny dvacátých let minulého století v českém prostředí takzvanou Mivartovu tezi, vyslovenou již v roce 1871, o evolučním vzniku lidského těla a o jeho následném skokovém oduševnění díky přímému Božímu zásahu.[34]

Základní zájem teologie v oblasti ostatních věd zabývajících se antropogenezí

Zdravý rozum, vírou osvícený i neosvícený, by dnes jenom stěží odmítal skutečnost mezidruhově transformistického vzniku-stvoření člověka.[35] Výraz „mezidruhová transformace" se dnes užívá mnohem méně než výraz „evoluce". Jenomže druhý termín implikuje neustále probíhající změny, jejichž kumulace vede ke vzniku nového druhu, tedy v posledním důsledku i nás jako lidí. Problémem, který se vleče už od 19. století je paleontologický záznam, který o přechodových formách mnoho svědectví nevydává.[36] Proto se zro-

34/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu*…, s. 192–193, 317–330.

35/ O současném stavu mezioborové a teologické diskuse o evoluci, stvoření a také transformistickém vzniku-stvoření člověka svědčí kupříkladu následující publikace: R. Pascual (ed.): *L'evoluzione: crocevia di scienza, filosofia e teologia*, Roma: Edizioni Studium – Ateneo Pontificio Regina Apostolorum, 2005; S. O. Horn, S. Wiedenhofer (ed.): *Creazione ed Evoluzione, un Convegno con Papa Benedetto XVI a Castel Gandolfo*, Bologna: EDB, 2007; G. Auletta – M. Leclerc – R. A. Martínez (ed.): *Biological Evolution: Facts and Theories*, Roma: Gregoriana and Biblical Press, 2011; G. Auletta, J. S. Pons (ed.): *Si può parlare oggi di una finalità dell'evoluzione? Riflessioni filosofiche e teologiche alla luce della scienza contemporanea*, Roma: Gregoriana and Biblical Press, 2013. V žádné z uvedených publikací jsme nenalezli příspěvek, který by se podrobněji zabýval tím, jak probíhal proces prosazování recepce transformistického konceptu vzniku-stvoření člověka v katolické teologii 1871–1920. Kromě Mivarta se zde se jmény dalších průkopníků dané recepce nesetkáváme.

36/ „Paleontologové však již poměrně dlouho věděli, že alespoň v některých skupinách organismů (především u již zmiňovaných mořských bezobratlých) je paleontologický záznam natolik kvalitní a natolik úplný, že případná nepřítomnost přechodných článků či nepřítomnost změn v tělesné stavbě organismů za dobu trvání druhu vyžaduje jiné vysvětlení." J. Flegr: *Zamrzlá evoluce, aneb je to jinak, pane Darwin*, Praha: Academia, 2006, s. 199. Autor dále podotýká, že v rámci současné evoluční vědy existuje obrovská pluralita koncepcí, srov. ibid., s. 289.

dila teorie „zamrzlé plasticity“,[37] podle níž k mezidruhové proměně dochází v určitém období relativně velmi rychle, pak tato genetická plasticita na miliony let jaksi ztuhne a v nových a nových generacích se replikuje stále týž druh, v jehož rámci dochází opravdu jen k akcidentálním přizpůsobováním. Rozlišují se také druhy geneticky plastické a ztuhlé. Jako teologové nejsme kompetentní se k pravdivosti té které hypotézy či teorie vyjadřovat, nicméně jeví-li se na základě paleontologického zápisu teorie „zamrzlé plasticity“ jako přinejmenším pozoruhodná, pak by podle nás asi bylo přesnější hovořit o mezidruhové transformaci než o kontinuální evoluci. Koneckonců i v rámci toho, co víme o vznikání člověka, máme před sebou jakési schodiště, kdy se najednou na scéně objeví nový hominin, a pak pohyb proměn na dlouhá statisíciletí jaksi zamrzne. Co však v přírodě způsobuje relativně skokovou proměnu genomu do nové formy[38] nastupujícího biologického nebo zoologického druhu, to přesně nevíme.[39] Přesněji řečeno, existuje celá řada hypotéz, například o působení kosmického záření na proměnu genetického kódu. Nic z toho ale zatím není vědecky prověřené, a proto bezpečně jisté.[40]

37/ Srov. např. ibid., s. 291.

38/ I zde se náhled neustále upřesňuje: „Darwinistická interpretace evolučního procesu je založena na představě mutace a selekce, tedy na myšlence náhodných změn v DNA, které se nejspíše ukážou jako neutrální nebo škodlivé, ale občas mohou být užitečné a prosadí se tak, že jejich nositel je předává svým potomkům… Tyto představy se ukázaly mylné. Z perspektivy roku 2016 vidíme, jak jsme podcenili význam regulačních sekvencí a odhadujeme, že regulačních sekvencí je pětkrát více než genů kódujících proteiny. Dnes si myslíme, že organismy se od sebe neoddělují ani tak různými geny, jako spíše tím, které geny, v kterých tkáních a jak intenzivně se přepisují v různých stádiích vývoje organismu…“ M. Vácha: Příběh lidského genomu, *Živa* 5 (2016), s. 204. Tentýž autor trefně poznamenává: „Předvídat budoucnost je ošidné. Pokud jsme se ale za 20 let něco naučili, pak že kam v rámci výzkumu vstoupíme, tam se probořím do neznámého vesmíru“ (ibid., s. 206).

39/ Ten, kdo staví na faktech a přijímá mezidruhovou transformaci, nebude mít žádný problém ztotožnit se s následujícím tvrzením: „Základním tématem této knihy je, že toho víme mnohem méně, než se tvrdí… Stručně řečeno ‚kritikem evoluce‘ jsem v tom smyslu, že rozlišuji mezi naturalistickou filosofií a empirickou vědou a že se stavím proti tomu, když naturalistická filosofie maskovaně vystupuje s autoritou empirické vědy.“ P. E. Johnson: *Spor o Darwina*, Praha: Návrat domů, 1996, s. 148–149.

40/ Srov. např. J. A. Mejsnar: *Mýtus evoluce, aneb geny křičí: „Jémine, mýlíte se, Darwine*“, Praha: Galén, 2013. Profesor Mejsnar je mezinárodně uznávaný přírodovědec – specialista na fyziologii živočichů. Uznává pochopitelně mezidruhovou transformaci, proti mysli je mu na základě údajů moderní genetiky evoluce jako kontinuální proces, který je bez inteligentního zacílení a stojí na čiré nahodilosti. V pozadí mezidruhové proměny vidí působení vyšší, stvořitelské moci, což jako teologové chápeme, nicméně se tu porušuje zásada metodologického agnosticismu přírodovědecké publikace, což teolog nemůže nekritizovat. Mediální reakce, vytýkající panu profesorovi, že překračuje kompetenční pole své specializace, jsou pochopitelné a z hlediska určitých odborníků možná i oprávněné, nicméně forma některých z nich by mohla být kultivovanější. Nemělo by tu přece jít o obhajobu vlastní „víry“, nýbrž především o solidní a věcnou argumentaci. Cílem by mělo být druhého přesvědčit, nikoli definitivně zdrtit.

Jinou otázkou je filosofický a světonázorově podmíněný výklad tohoto tajemného děje. Musíme se smířit s tím, že na interpretační rovině se budeme setkávat s různými přístupy a hodnoceními. Na jedné straně to budou interpretace nesené naturalistickým světonázorovým laděním, které apriorně vylučují stvořitelské působení Boha, zatímco na druhé straně stojí teologické interpretace, které se budou snažit nějakým způsobem tento Boží vliv rozpoznávat. Postřehování uvedeného Božího působení se odehrává na sapienciální rovině, a proto nemůže být verifikováno, ani falzifikováno na úrovni paleogenetiky, paleoantropologie a biokulturologie. Zkrátka a dobře, v této záležitosti se budou dvě základní názorové skupiny vždy odlišovat. Jde však o to, aby si každý uvědomoval, že v dané věci jedni i druzí svým způsobem hledají důvody věrohodnosti toho, čemu ve skutečnosti věří. I naturalista totiž pouze „věří", že Bůh není a že člověk je pouze plodem čiré kosmické nahodilosti. Teolog tedy již dávno rozhodně nebojuje proti skutečnosti transformistického vzniku člověka, hledá ale výklad dané skutečnosti, který by byl v souladu nejen s rozumem, ale také s dospělou křesťanskou vírou, což však neznamená vyprazdňování křesťanské víry a laciné podvolování se materialistickému a naturalistickém názoru na svět.[41]

Jelikož předchozí generace katolických teologů, jak jsme již předběžně konstatovali, velmi promptně nabídly takové vysvětlení ve formě Mivartovy teze, přičemž jednotliví teologové a katoličtí myslitelé se lišili v jejím detailním upřesňování, pak dnes teolog stojí před v zásadě jedinou klíčovou otázkou, totiž odkdy můžeme hovořit o člověku v plném slova smyslu. Důvod leží zejména na poli soteriologie, neboť Ježíš Kristus je spasitel všech lidí. Spása se pochopitelně týká celého kosmu a všech tvorů, nicméně na výrazně

41/ Tato cesta rozhodně nechává přírodním vědám jejich vlastní kompetenční pole a neubírá jim nic na jejich důstojnosti. Zadruhé, vyrovnat se s údaji přírodních věd potřebujeme primárně proto, abychom obstáli před soudem vlastního vědomí a svědomí. Ke smíru naturalistického-materialistického světonázoru a teistického pohledu na realitu pochopitelně nikdy nedojde, to ale neznamená napětí mezi vlastní přírodovědou a křesťanskou vírou. Žádoucí by bylo, kdyby se zastánci obou světonázorových orientací naučili slušnosti a toleranci. Nikoli na rovině přírodovědecké, ale světonázorové bude platit, co říká P. E. Johnson: „Nemyslím si, že myšlení může sloužit dvěma pánům, a jsem si jist, že kdykoli se o to někdo pokusí, skutečným pánem bude nakonec naturalismus, zatímco teismus se bude muset řídit jeho příkazy." P. E. Johnson: *Spor o Darwina*…, s. 159. Nám však nejde o smír s materialismem a naturalismem na světonázorové rovině, stejně jako o to nešlo průkopníkům katolické recepce transformistického vzniku-stvoření člověka, o nichž pojednává tato kniha, i když slušnost, kterou vůči zastáncům tohoto myšlenkového směřování projevujeme, by nám jeho nositelé měli především kvůli sobě samým a vlastní důstojnosti oplácet stejnou mincí. Nám, stejně jako našim vzácným teologickým předchůdcům jde a šlo o čestné zpracovávání tvrdých údajů přírodních věd v takovém smyslu, abychom mohli být čestně dále křesťany i lidmi jedenadvacátého století stejně, jako oni chtěli být intelektuálně důstojně křesťany a lidmi devatenáctého, potažmo dvacátého století.

odlišné rovině, nežli je tomu u člověka. Kam ale z daného hlediska zařadit ještě nikoli plně lidské předky člověka? To je opravdu jen velmi nesnadno řešitelný problém, jehož traktování v nynějším kontextu by celou prezentaci učinilo neúměrně složitou, a proto odkazujeme na jiné publikace, kde se s tímto tajemstvím potýkáme.[42] Jasný předěl mezi člověkem a živočichem souvisí pochopitelně rovněž s interpretací biblické protologie a s otázkou prvotního hříchu. Opětně podotýkáme, že druhým ze zmíněných problémů se v této monografii přímo zabývat nemíníme jednak kvůli tomu, že se jedná o téma velmi spletité, jednak kvůli tomu, že jde o otázku vyloženě teologickou,[43] která by už tak komplexní problém interakce teologie s přírodními vědami činila ještě méně přehledným.

Jasná mez oddělující člověka od živočicha implikuje stěžejní problém, totiž čím se člověk odlišuje od ostatních živočichů. Uvedené tázání má nesmírný praktický význam, protože degradace lidských bytostí pouze na vyvinutější zvířata s sebou evidentně nese celou řadu osudových rizik pro celou lidskou společnost i pro život každého z nás. Odmítání prostého zoocentrismu či biocentrismu na úkor odpovědného dialogického antropocentrismu, který určitě není v rozporu s dialogickým teocentrismem, stojí ve službě lidské důstojnosti, svobody a v neposlední řadě také demokracie. Byl-li by totiž člověk pouze rozvinutějším živočichem, jak potom ospravedlňovat úctu k němu a sebeúctu? Koneckonců není snad ani třeba připomínat, jak to bylo s lidskou svobodou a důstojností v režimech, které byly neseny vulgárním ideologickým sociálním darwinismem, tedy v nacismu a do značné míry také v rudé totalitě.

Přínosy paleoantropologie, paleogenetiky a paleokulturologie zejména s ohledem na problematiku demarkační linie mezi živočichem a člověkem

Ještě než poukážeme na přínosy obou výše zmíněných monografií, bychom rádi podtrhli, že autoři obou děl si právě nastíněný problém plně uvědomují, jak o tom svědčí následující myšlenka:

> V čem tkví odlišnost člověka a zvířete – to je pradávná a stále provokativní otázka, kterou si kladou filozofové, vědci a umělci od starověku podnes. Odpovědi

42/ Srov. C. V. Pospíšil: Univerzální spása a prehistoričtí lidé…, s. 185–189; srov. C. V. Pospíšil: *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*…, s. 348–356.

43/ Srov. např. I. Sanna (ed.): *Questioni sul peccato originále. Atti del Corso di Aggiornamento per i docenti di Teologia Dogmatica Roma*, Padova: Messaggero, 1996.

se různí: člověk se liší používáním nástrojů, přetvářením okolní přírody a krajiny, mimořádnou pohlavní smyslností, dlouhým obdobím mateřské péče, nadměrným čerpáním přírodních zdrojů, komplexní sociální strukturou, systémem empatie, kooperace a komunikace… Ale důslednější etologický výzkum obvykle ukáže, že domnělé a očekávané rozdíly nevyplývají ani tak z reality, jako spíše z naší povrchnosti znalosti chování zvířat. A tím zdaleka nemyslíme jen primáty.[44]

Ve výčtu toho, co by mohlo člověka odlišovat od živočichů, ale schází celá řada podstatných kategorií: etika; možnost svobody, která se člověku nabízí; náboženství; filosofie jako konfrontace lidské bytosti s elementárními otázkami, z nichž ta první je pro člověka on sám; historie jako vědomí časového řetězení příčin a účinků; věda; umění. Jedná se o vyšší projevy toho, co můžeme definovat spíše na rovině ducha než pouze na rovině psychiky. Souhrn toho všeho lze charakterizovat jako plně rozvinutou lidskou kulturu. Omezovat kulturu jen na psychickou stránku lidství by – podle našeho soudu – nečinilo zadost úžasné komplexnosti lidského fenoménu.[45] Neznamenala by uvedená limitace lidského fenoménu implicitní negaci transcendence, v důsledku čehož by svoboda byla jen pouhým „kulturním" či „psychickým" sebeklamem stejně jako etika a náboženství? Pak by ale to vše bylo jen naprosto přechodné, jen a jen relativní, a tudíž v dohledné době odstranitelné.[46] Hlasatelé iluzorního „osvobození" člověka od daných hodnot, či spí-

44/ J. A. Svoboda: *Předkové*…, s. 169.

45/ Obáváme se, že zmíněné zužování pohledu na člověka se projevuje také v jinak velmi podnětné monografii: L. Barret, R. Dunbar, J. Lyccett: *Evoluční psychologie člověka*, Praha: Portál, 2007.

46/ Velmi výmluvně o tomto trendu vypovídá následující myšlenka z monografie, jejíž autoři se na základě celé řady neprokazatelných předpokladů a filosofických předsudků snaží vysvětlovat zrod náboženského fenoménu jen naturálním způsobem:

„Jakmile se ujme trend považovat nadpřirozeno za produkt lidského mozku, pravděpodobně nebude cesty zpět, navzdory zavilému reakcionářství některých věřících. Vzestup fundamentalismu, jehož vyznavači se snaží ovládnout vědecký výzkum v některých částech západního světa, nás, pravda, nutí chvíli posečkat, z dlouhodobějšího hlediska se však zdá nepravděpodobné, že vědecký pokrok, popírající působení nadpřirozených sil, je možné zastavit. Pokusy sblížit vědu s náboženstvím jsou dnes běžné, nutně však končí poopravením náboženské víry, nikoliv vědeckých poznatků." D. Lewis-Williams, D. Pierce: *Uvnitř neolitické mysli*, Praha: Academia, 2008, s. 340–341. Po pravdě řečeno, čtenáře by měla zarazit už opravdu hulvátská a velmi nebezpečně laděná prezentace věřících jako méněcenných bytostí. Nálepkování „méněcenných" reakcionářů připomíná dezinformační ideologickou rétoriku z doby rudé totality. Manipulační technika spočívá: v kladení všech náboženství na naprosto stejnou úroveň, což neodpovídá realitě; ve směšování vědy se světonázorem, přičemž se předstírá, že věda je s to světonázorový problém jednou provždy vyřešit, tedy, vlastně že už ho vyřešila; autor dále směšuje přírodní vědy se svým vlastním výrazně interpretačním a předpojatým výkonem; v tom, že všichni, kdo věří v Boha, jsou automaticky nálepkováni jako fundamentalisté, přičemž se vůbec nedbá na přesné vymezení tohoto pojmu, protože fundamentalismus ve vlastním

še sebeklamů, pak v minulých desetiletích nastolovali společnost, která byla děsivě nelidská, protože v ní jako primární zákon platilo primitivní právo silnějšího. Jak vidno, pojetí člověka a jeho původu, potažmo koncepce antropologie je z mnoha hledisek ústředním ideovým bitevním polem, na němž se rozhoduje o tom, jak bude vypadat život nejen každého z nás, ale budoucích generací. Jak již bylo řečeno, rozhodně nejde jen o nějakou odtažitou teorii, která by neměla význam pro praxi.

V. Soukup na více místech jasně deklaruje, že kultura je výlučnou charakteristikou lidské bytosti, jeho evoluční strategií adaptace k okolnímu prostředí.

> Kultura totiž z antropologického hlediska představuje univerzální technologii lidstva, nejobecnější atribut lidského rodu, nejvýznamnější znak, jímž se člověk odlišuje od ostatních živočichů. Je to unikátní vrstva reality – systém nadbiologických (extrasomatických, superorganických) prostředků a mechanismů, jejichž prostřednictvím se lidé v průběhu antropogeneze adaptovali k vnějšímu prostředí.[47]

Lze ale veškerý rozsah kultury redukovat jen na adaptaci k životnímu prostředí? Možná, že v prvních fázích dlouhého procesu antropogeneze ano, leč s rozvojem člověka jsme svědky vzniku dalších vrstev kultury, které určitě nejsou pouze strategií adaptace k okolnímu prostředí. Člověk má totiž i docela jiné problémy a svízele než biologické přežití a předání vlastních genů.

Vraťme se ale k citované myšlence. V. Soukup následně připomíná, že etologie přináší zajímavé poznatky o našich biologicky nejbližších evolučních příbuzných, tedy o šimpanzích, kteří poměrně intenzivně komunikují, pochopitelně pouze v omezené míře a spíše velmi analogicky, a předávají zkušenosti svým potomkům, dokážou se dokonce naučit více než sto slov, jež vyjadřují naučenou znakovou řečí hluchoněmých, vykazují nástrojové chování, projevují určitou empatii, svým způsobem loví, dokonce se mezi jejich jednotlivými tlupami odehrávají krvavé „válečné" střety. Český autor

---

slova smyslu je víra v absolutní neomylnost posvátného textu i v oblasti poznání přírody a kosmu, což věřící zabývající se vědou zcela určitě nevyznávají; v nepřesném vymezení modifikace náboženství, protože vezmeme-li v potaz křesťanství, pak se logická a zcela oprávněná proměna týká pojetí světa, ale nikoli víry v Boha a jeho zjevení. Autor také buď nezná, anebo záměrně opomíjí dávno prokázaný a vpravdě děsivý fakt, který velmi solidně doložil již T. G. Masaryk, totiž že prudký nárůst sebevražednosti v 19. století úzce koreloval s ústupem náboženské dimenze lidského života: srov. T. G. Masaryk: *Sebevražda*…

47/ V. Soukup: *Prehistorie*…, s. 152.

se však zdráhá hovořit o tom všem jako o šimpanzí kultuře a používá v tomto případě výraz „protokultura“,[48] který nám při vší úctě připadá poněkud nejasně vymezený, tudíž zavádějící a alibistický. Měli-li by totiž šimpanzi „protokulturu“, či dokonce kulturu, pak by před námi vyvstávaly následující svízelné otázky: Neměli bychom šimpanze traktovat do určité míry jako skoro lidské bytosti? Neměli by mít šimpanzi právo na určité školní vzdělání? Neměli bychom šimpanze vodit do kostela, do divadla, do knihoven a přiřknout jim volební právo? Pro začátek asi jenom pasivní. Celá záležitost má ale i pozitivní stránku, protože i Soukup pociťuje mrazení v zádech z naprostého zamlžení demarkační čáry odlišující lidskou bytost od subhumánního živočicha, pochopitelně při vší úctě a respektu k milým, tedy ne vždy milým, ale také leckdy nesmírně „krutým a nemilosrdným“ šimpanzům.[49] Zásadní problém tudíž tkví v tom, co konkrétně odlišuje takzvanou „protokulturu“, podle nás spíše první zárodečné předpoklady budoucí „protokultury“ u prvních výrobců kamenných nástrojů, od lidské kultury? Přesněji řečeno, jako protokulturu bychom ještě nehodnotili ani oldowanské artefakty, nýbrž až acheuléenské pěstní klíny. Jako lidskou kulturu bychom konečně vnímali úštěpovou technologii heidelberských lidí, neandrtálců a našich přímých předků.[50]

48/ Srov. ibid., s. 287.

49/ Toto hodnocení pochopitelně není míněno eticky. Šimpanzi totiž jednají i v této věci přirozeně, neboť nemají nic, co by bylo možno definovat jako mravní vědomí. Zároveň nám tak nevědomky nastavují zrcadlo. Z obrazu, který v něm spatřujeme, máme strach, a tak v důsledku sebeobhajoby vlastní humanity, lidskosti zase jako lidé zcela přirozeně hodnotíme takové jednání coby nelidské a kruté. Důvodem je nepopiratelná skutečnost, že lidé se chovali v dějinách tak často jako šimpanzi, ba ještě hůře, což ale z lidského hlediska vnímáme jako zpronevěření vlastní humanitě.

50/ „Neurologické studie, kdy současní lidé vyráběli různé složité nástroje a pomocí funkce magnetické rezonance byla sledována aktivita motorických a vizuálních center koncového mozku, ukázaly, že výroba artefaktů oldowanské kultury by možná byla realizovatelná vyspělými lidoopy (řekněme australopitéky), ale výroba například acheuléenského pěstního klínu (pěstní klín s oboustranným opracováním vyráběný člověkem dělným – *H. ergaster*, a člověkem vzpřímeným – *H. erectus*) jednoznačně přesahuje možnosti rozsahu a diferenciace mozkové kůry a propojení těchto oblastí [u rozvinutějších lidoopů, australopitéků]. Úštěpové kultury počínaje moustérienem (mladší období středního paleolitu) pak vyžadovaly vizi, představu koncových produktů, čehož byly schopny výhradně vyšší formy lidí (například anteneandrtálci H. heidelbergensis a neandrtálci H. neanderthalensis). Je tedy nutné přiznat, že zásadní pokrok ve výrobě nástrojů mohl nastat až po zvětšení mozku, resp. rozvinutí kognitivních a zrakově motorických koordinačních funkcí.“ V. Blažek: Používání nástrojů u lidoopů a počátky jejich výroby člověkem, *Živa* 5 (2016), s. 209. Podle významu sdělení jsme si dovolili v hranatých závorkách doplnit projasnění celého souvětí.

Zajímavé je rovněž to, že takzvaná lateralizace, tedy upřednostňování pravé ruky většinou populace se mohlo rozvinout v evolučním vzniku člověka až později, možná dokonce v souvislosti s vývojem řečových center mozku. Srov. ibid.

Naše někdy až nemilosrdná argumentace již poskytuje na nejobecnější rovině odpověď: Tam, kde není abstraktní myšlení, kde se neprojevuje lidský duch, kde dotyčná bytost nestojí před sebou samotnou jako před záhadou a tajemstvím, což v posledním důsledku rodí náboženství, mýtus, umění a filosofii, tam také nemůže být řeč o kultuře, ani o jakési iluzorní „protokultuře", byť se tu objevuje zvuková a mimická komunikace a nástrojové chování.

Je známo, že většina současných paleoantropologů na rozdíl od předchozí generace přijímá fakta zjištěná na rovině takzvané paleogenetiky, která od šedesátých let minulého století hovoří jednak o oddělení linie vedoucí k nám od linie směřující k současným lidoopům, zejména šimpanzům, před šesti až pěti miliony let, a od osmdesátých let následně o vzniku současného lidstva z určité skupiny prvních anatomicky moderních lidí někdy před 200–140 tisíci lety kdesi ve východní Africe.[51]

Nyní k nálezům nejstarších fosilií, které by mohly patřit k prvním krokům na dlouhé cestě k nám. Jedná se o nálezy z Afriky, která je považována za kolébku lidstva: *Sahelanthropus tchadensis* (2002), stáří 7–6 milionů let; *Orrorin tugenensis* (2001), stáří 6,1–5,8 let; *Ardipithecus ramidus* (1995), stáří 5,8–4,3 milionu let. Na kosterních pozůstatcích těchto tvorů se možná vyskytují náznaky prvních stádií přechodu k bipedii. Jedná se evidentně o interpretaci fosilních dokladů, a proto se nelze divit, že názory odborníků se často diametrálně liší.[52]

Důvody, které vedly ke vzniku vzpřímené chůze, nejsme s to jednoznačně stanovit. Pokud by tento evoluční pohyb nastal už u výše prvně zmíněného hominina, předcházelo by to velkým změnám životního prostředí ve východní Africe zhruba před šesti či pěti miliony let, kdy se deštné pralesy proměňovaly v savany.[53] Pak by to ale nebyla jen adaptace k novému typu životního prostředí a důvody daného evolučního pohybu nám zůstávají na přírodovědecké rovině zahaleny rouškou tajemství. Bipedie je sice energe-

51/ Srov. M. Macholán, in: J. A. Svoboda: *Předkové*…, s. 114–115.

52/ V době vzniku této monografie se objevily zprávy o velmi překvapivém nálezu mezinárodního týmu vědců na hranicích Řecka a Bulharska, kde se objevily dvě velmi staré fosilie. Nálezci daného prapředka lidí, starého prý 7,2 milionu let, jako Graecopithecus freybergi, v žargonu El Greco. Tím by se ale výrazně pozměnil dosavadní pohled, který by prapředky k člověku vedoucí linie kladl výhradně do Afriky. Je však zřejmé, že o zmíněném nálezu se budou vést dlouhé a bouřlivé diskuse, a na uznání tohoto objevu většinou představitelů obce paleoantropologů si budeme muset počkat řadu let. Srov. -fš-: Nový objev: Předchůdci lidí jsou zřejmě z Evropy, *novinky.cz* (8. 6. 2017), dostupné z: https://www.novinky.cz/. Originální časopisecká publikace: J. Fuss a kol.: *Potential hominin affinities of Graecopithecus from the Late Miocene of Europe*, PLoS ONE (2017).

53/ Srov. V. Soukup: *Prehistorie*…, s. 186–198, 1080–1082.

ticky méně náročná, uvolňuje přední končetiny k jinému využití, nicméně takovýto pohyb je pomalejší než kvadrupedie. Nevyhnutelná proměna tvaru pánve nadto vede u žen k nežádoucímu zúžení porodního kanálu, což je přímo v protikladu s evolučním pohybem nárůstu objemu lebky u novorozenců. Napřímení postavy je první etapou na cestě humanizace, jejíž překonání si vyžádalo víc času než všechno ostatní. Přechod k bipedii se odehrál čistě na biologické rovině, a přece představuje základní předpoklad delšího procesu humanizace, protože uvolňuje přední končetiny k jiné činnosti, než je pohyb, následně k výrobě skutečných nástrojů atd. Leckterý i významný paleoantropolog se proto nemůže ubránit „pokušení" rozpoznávat na sapienciální rovině v celém dlouhém humanizačním procesu něco jako předem daný plán, zacílený k naší existenci.[54]

Zhruba v období před 4,2–2 (resp. 1,5) miliony let se na scéně objevuje celá plejáda jednotlivých méně nebo více rozvinutých druhů rodu *Australopithecus*. V tomto období dále pokračoval relativně pomalý proces přechodu k plné bipedii. Podle toho, co víme, australopitéci nevyráběli nástroje, i když v poslední fázi možná kamennou industrii přece jenom produkovali. Dalo by se uvažovat o tom, že jejich mentální úroveň se podobala zhruba dnešním šimpanzům, zejména poddruhu bonobo.[55]

Určitou záhadou je 3,5 milionu let starý *Kenyanthropus*, o jehož evoluční status se dodnes vedou spory. Jedni ho vnímají jako specifického australopitéka, jiní jako samostatný druh, který vykazuje značný evoluční potenciál, takže by mohl být prapředkem prvních bytostí, jež paleoantropologové zařazují do rodu Homo.[56]

Zda se první příslušníci rodu Homo vyvinuli z určitého druhu australopitéků, je dnes předmětem diskuse, nicméně většina paleoantropologů to považuje za velmi pravděpodobné. Kritériem pro zařazení do skupiny našich přímých předků je jednak morfologie, zejména lebky a ruky, pochopitelně také výroba kamenných nástrojů. Ty jsou nálezově doloženy již před 2,6 mil.

54/ „Velká část evoluce vypadá, jako by byla plánována tak, aby nakonec vznikl člověk a aby ostatní živočichové a rostliny učinili ze světa příznivé místo, ve kterém bude žít." Význačný paleoantropolog a autor řady významných nálezů australopitéků v jižní Africe Robert Broom vyřkl tato slova v roce 1933. Srov. J. A. Svoboda: *Předkové*…, s. 14. Sám Darwin bývá dnes darwinisty kritizován za to, že jeho pojetí vzniku druhů a člověka vyznívá příliš teleologicky:

„Důležité je, že Darwinova teorie je zatížena přemýšlením o plánu. Řečeno slovníkem osmnáctého století: je hluboce uctivá k teleologii, tedy myšlence, že všechny fenomény na světě jsou předurčeny celkovým plánem či záměrem." M. Ruse: *Charles Darwin*…, s. 93.

55/ Srov. V. Soukup: *Prehistorie*…, s. 256.

56/ Srov. ibid., s. 539.

let. Nezajímavé není, že tyto první artefakty se objevují jak u prvních příslušníků rodu Homo, tak s určitou mírou pravděpodobnosti rovněž u rozvinutějších australopitéků v období před 2,1–1,5 milionu let.[57] První příslušníky rodu Homo si ale nesmíme představovat příliš lidsky. V první řadě nebyli s to hovořit artikulovanou řečí, protože u nich ještě nedošlo k poklesu hrtanu, což je základní anatomický předpoklad řečové kompetence, rovněž tvar jejich úst zřejmě ještě nebyl uzpůsobený pro tento způsob komunikace. Jejich potravní strategie byla převážně kombinací sběračství, lovu menších živočichů a mrchožroutství. Často na ně v konkurenci s jinými silnějšími a rychlejšími mrchožrouty zbývala jen lebka s mozkem a kosti s morkem, potřebovali proto kamenné úštěpy, aby se k popsaným zdrojům potravy vůbec dostali. První kamenné industrie spočívaly v tom, že se úderem rozbil valoun a takto vzniklé více méně nahodilé úštěpy s ostrými hranami se používaly k momentální potřebě.

Řečené platí tedy o prvních příslušnících rodu Homo: *Homo rudolphensis*, který žil před 2,5–1,8 milionu let. Jeho mozkovna už dosahovala obsahu kolem 750 ccm.[58] Dalším příslušníkem rodu Homo je takzvaný *Homo habilis* (2,2–1,4 mil. let), s obsahem mozkovny kolem 680 ccm.[59] Tito homininé disponovali poměrně vyspělou bipedií, určitě nemluvili artikulovanou řečí, jejich potravní strategie byla obdobná jako u evolučně pokročilejších australopitéků.

Zhruba před 1,8–1,4 mil. let se ve východní Africe objevuje nový, velmi zajímavý druh *Homo ergaster* s obsahem mozkovny mezi 600–950 ccm.[60] Jeho postava vykazovala velmi podobnou proporci údů, jakou shledáváme u dnešních lidí. Ergaster vyráběl dokonalejší nástroje a jeho „kulturu" (my bychom zřejmě v tomto stádiu hominizace preferovali výraz „protokulturu") definují odborníci jako *acheuléen*, pro nějž je typický tzv. pěstní klín.[61] Před asi 1,8 mil. let došlo k prvnímu vykročení našich vzdálených předků ven z afrického kontinentu, nejprve na Blízký východ (gruzínské Dmanisi) a potom do jižní a východní Asie.

Dle nejnovějších názorů se dnes dobře známý druh *Homo erectus*, dříve označovaný také jako pitekantrop, tedy opočlověk (1,8–0,4 mil. let) vyvinul z migrujících skupin *Homo ergaster* až v Asii, kde se samostatně dále rozvíjel,

57/ Srov. J. A. Svoboda: *Předkové*…, s. 230–231.
58/ Srov. ibid., s. 234–236.
59/ Srov. ibid., s. 237–245.
60/ Srov. ibid., s. 249–254. V. Soukup uvádí jiný obsah mozkovny: 750–1100 ccm (srov. s. 637).
61/ Nejstarší nález – 1,75 milionu let z Afriky. Srov. V. Soukup: *Prehistorie*…, s. 687.